Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 237 (12027) | 1982 чылдың октябрь 12, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Бүгү күштү кышка белеткелче, планныг онаалдаларны күүседиринче угландыраалы

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

Бүгү улустуң байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга төлептиг күш-ажылчы белек-биле ужуражыр дээш республиканың үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң социалистиг чарыжынга Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың ажыл-ишчилери база-ла идепкейлиг киржип турар. Бүдүрүлгеде социалистиг чарыш цехтер, бригадалар болгаш тус-тус ажылчыннар аразында организастаттынган, ооң түңнелдерин доктааткан үелеринде үндүрүп турар. Мурнакчыларны шаңнап-мактаарының системазын бо чылын калбаа-биле ажыглап турар апарган.

Ол бүгүнүң түңнелинде комбинат продукция сайгарар болгаш бүдүрер талазы-биле көргүзүглерин эрткен чылдыындан экижиткен. Он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен тос айларында комбинат нийысылалдың чаа тудугларынга продукция бүдүрериниң планныг даалгазын 105,9 хуу күүседип, ону сайгарар планны — 107,0 хуу боттандырган. Комбинат ылаңгыя сентябрь айда эки түңнелдерин чедип алган: продукция сайгарары — 113,1, ынчаарга ону бүдүрери — 113,9 хуу күүсеттинген.

Чоокта чаа комбинаттың цехтериниң болгаш бригадаларының аразынга социалистиг чарыштың тос айларда түңнелдерин үндүрүп, тиилекчилерин илереткен. Хептекчилер бригадаларындан Делгер Бурушутуевич Сегбениң удурткан коллективи мурнуку одуругну ээлээн. Ол 15 кижиден тургустунган найыралдыг коллектив үшкү кварталда продукция кылып үндүрер даалганы 110 хуу күүсеткеш, шалыпчы темпизин кудулатпайн турар. Коллективтиң чедиишкининиң үндезини бригадирниң мергежилдиг удуртулгазы болгаш мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турары болур. Ында А. С. Разин, И. Ф. Журавлёв, М. Д. Доңгак дээн ышкаш формовщиктер, кран башкарыкчылары Н. Афонина, Д. Яковлева болгаш өскелер-даа хүннүң болгаш айларның-даа норма-чижектерин үргүлчү ажыр күүседип, эки түңнелдерни чедип ап турарлар.

«Тудуг кезектери» комбинаттың чаартылга ажылдарының ам-даа доозулбааны болгаш материалдар хандырылгазының чедишпези ол бригаданың болгаш ниити комбинаттың-даа ажылынга, ооң бүдүрүлге көргүзүглеринге шаптык боор турарын бригадир Д. Сегбе болгаш ооң эш-өөрү-даа чугаалап турар. Бир эвес ол бүгү четпестер эвес болза, чаа тудуглар-даа хожудаашкынныг кылдынмас, продукцияның шынары-даа эки болур деп, олар чугаалап турарлар. Ынчалза-даа олар шалыпчы ажылдаар, күш-ажылчы чедиишкиннерин улгаттырар дээш кызымаккай ажылдап турар.

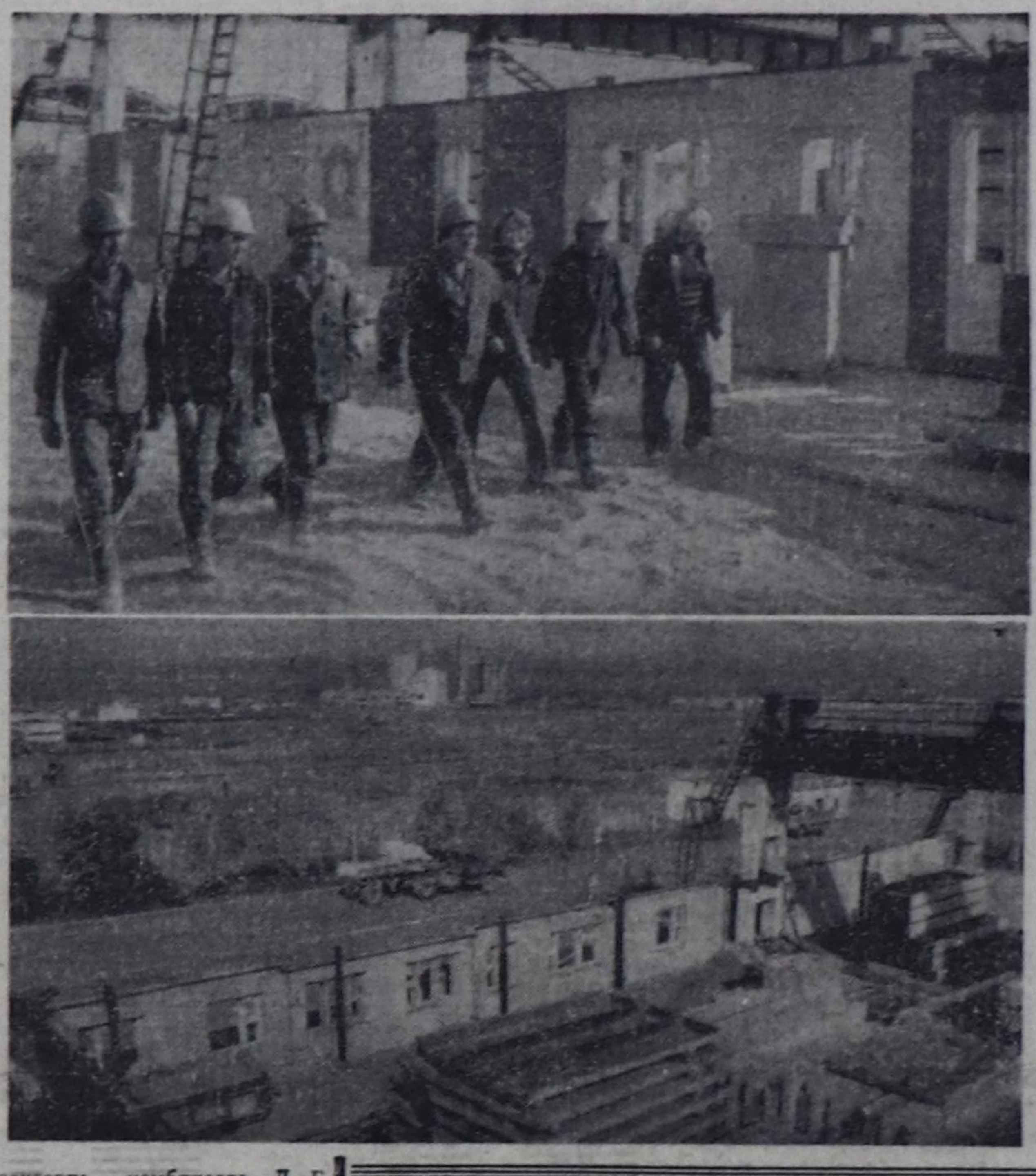

ЧУРУКТАРДА: «Тудуг кезектери» комбинатта Д. Б. Сегбениң (солагай таладан ийи дугаарында) бригадазының чамдык кежигүннери болгаш оларның кылып турар бажың кезектери.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

Өвүр районда орук-септелге участогунда коммунист Давaa Моңгуштуң удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы социалистиг чарышка тиилекчи болуп, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Комсомолчу-аныяктарның мурнакчы бригадазы Хандагайты—Саглы аразының оруун кылгаш, күрүне комиссиязынга «эки» демдек-биле дужааган.

Хандагайты — Саглы оруун кылырынга трактористер Виктор Мөңге, Николай Сарыглар, Виктор Сат олар эки ажылдааш мактатканнар. Оларның бригадазы бо хүннерде Хандагайты — Торгалыг аразында оруктуң агар септелгезин шалыпкын чорудуп турар. Комсомолчу-аныяктар бригадазының мастери Владимир Дажымага удурткан звено ийи аал чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап турар. Олар ук объектини ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур ажыглалга киирер сорулгалыг.

К. ХОВАЛЫГ.

Өвүр район.

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга уткуштур калбарган социалистиг чарышка Чаа Шагаан-Арыг автобаазазының Ак-Довуракта колонназының чолаачылары идепкейлиг киржип турарлар.

Чолаачы Э. К. Успун чүък сөөртүлгезиниң чыл планын сентябрь айда күүседипкен. Эрес-оол Күжүгетович — коммунист. Ол чыл эгезинден бээр 27.300 ажыг тонна элезинни, сайыы болгаш өске-даа чүъкту дажыглаан.

Коммунист В. Н. Катунцевтиң көргүзүглери база эки. Валентин Николаевич бо хүннерде ноябрь айның үлүүнде ажылдап турар. Ол сентябрь айның тончузунге чедир 21.800 тонна янзы-бүрү чүъкту Ак-Довурак хоорайның тудугларынга чедирген.

Бо хүннерде ол колоннада К. Д. Бирлей, В. З. Федотов, Л. М. Филимонов болгаш өске-даа чолаачылар күш-ажылдың мурнакчыларынга деңнежипшаан он бирги беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир сорулгалыг ажылдап турарлар.

Ш. ИРГИТ.

КУБАНЬ: ҮШ ЧАРТЫК МИЛЛИОН ТОННА ЧЕТКЕН

КРАСНОДАР, (СЭТА-ның корр. В. Калишевский). Кубаньның тараажылары күрүнеге үш миллион беш чүс муң тонна тарааны саткан. Амгы үеде элеваторларже болгаш тараа хүлээп алыр черлерже кукурузаны болгаш ристи база чүдүрүп турарлар. Оларның дүжүдү эрткен чылдыындан бедик. Күрүнеге тараа садары дүн-хүн чокка чоруп турар.

ДЕПУТАТКА КАНДИДАТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутаттың кандидады Владимир Лаврентьевич Лапыгин-биле Каа-Хем районнуң ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң ужуражылга хуралы Сарыг-Септиң Культура бажыңынга дүүн болуп эрткен.

Ужуражышкын хуралын СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** ажыткан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы **И. А. Достай** сөс алгаш, депутатка кандидат — Эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының Кол конструкторуну, техниктиг эртемнерниң доктору, коммунист В. Л. Лапыгинниң допчу намдарын чыылганнарга таныштырган. Ол 1925 чылда төрүттүнген. Он алды харлыг оолдуң күш-ажылчы намдары заводка медник боop эгелээн. Москваның ужар чүүл институдун доосканының соонда, ол эртем-шинчилел институдунга, ооң соонда Эртем-бүдүрүлге каттыжышкынынга ажылдап турган. Хапы эртем-билии, бүдүрүлгени организастап билир чоруу каттыжышкынның удуртур ажылдакчыларының одуруунче ону киирген. В. Л. Лапыгин 1978 чылда Кол конструкторнуң оралакчызынга, а 1982 чылда — Кол конструкторга томуйлаткан. Эртемден В. Л. Лапыгинниң ажыл-чорудулгазының ачы-хавыязы бедик үнелелди алган. Ол — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады.

И. А. Достай соңгукчуларны бадылаашкынның улустуң төлептиг оглу дээш бээринче кыйгырган.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы **С. У. Сувакпит,** «Бүрен» совхозтуң директору **М. А. Мусихин,** районо инспектору **А. Г. Орлова,** «Ленинчи орук» совхозтуң малчыны **З. К. Шогду** ужуражышкынга сөс алгаш, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң 60 чылынга алдаржыды алган социалистиг хүлээлгелерин районнуң ажылчы чонунуң канчаар күүседип турарын чугаалааннар. Ажылчы чоннуң чаагай чоруун улам бедидер дээш ада сагыш салышкыны дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиришкиннин сөстерин районнуң ажыл-ишчилериниң мурнундан олар илередип, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээп алган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга каа-хемчилер боттуг үлүүн киирерин бүзүреткеннер.

Санал берип, чүве чугаалааннар депутатка кандидат В. Л. Лапыгин дээш боттарының бадылаашкынын чаңгыс кижи дег бээринче соңгукчуларны кыйгырган.

Ужуражышкынга В. Л. Лапыгин чүве чугаалаарга, соңгукчулар ону чылыг-биле уткаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ону депшилип турары дээш районнуң ажылчы чонунга өөрүп четтиргенин ол илереткеш, оларның бедик бүзүрелин шынзыдып, совет кижилерге төлептиг бараан болурун бүзүреткен.

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДА ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДА

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дааскалын ёзугаар ССРЭ-ниң Саң министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Күрбанкызы ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң 1950 чылда үндүрген бешки Күрүне чээлизиниң төлээриниң тиражынга үнмээн 1 миллиард рубль түңнүг облигацияларының ертээп төлээри октябрь 12-де эгелээр деп доктааткан.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне чээлизин (1951 чылда үндүрген) төлээриниң 0,5 миллиард рубль түңнүг баштайгы тиражы 1982 чылдың ноябрь 25-те болур. Ол тиражтың шүүштүрер таблицазы төп солуннарга декабрь 16-да парлаттынар, а төлээриниң тиражынга үнген облигацияларны ажаалга кассаларының төлээри 1982 чылдың декабрь 17-де эгелээр.

АТБ-НИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Он бирги беш чылдың эгезинден тура Кызылдың ийи дугаар автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи планныг онаалдаларны ажыр күүседип, республиканың транспорт бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа мурнуку одуругну ээлеп келген.

Бо хүннерде коллективте ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан күш-ажылчы маргылдаа калбарган.

Тос айларның чүък сөөртүлгезиниң планы күүсеттинген. Ында чүък сөөртүр 20 болгаш септекчилерниң 3 бригадаларының аразында социалистиг чарышты квартал санында түңнеп, мурнакчыларны хүндүлел бижиктер, вымпелдер, өртектиг белектер-биле-даа демдеглеп турар.

Дуржулгалыг бригадирлер, коммунистер Владимир Митрофанович Кузнецов, Виктор Анатольевич Шаболин оларның удурткан комсомолчу-аныяктарның чолаачылар бригадалары эң-не хөй чүъкту сөөртүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдавышаан, кывар-чаар материалдарны болгаш артык кезектерни камнап алганнар. Оларның бригадаларынга хөй нуруузу бирги болгаш ийиги класстың чолаачылары.

— Бүдүрүлгеде техниктиг кичээлдерге чолаачылар доктаамал киржип, боттарының профессионал билиин бедидип турар. Автомашиналарның техниктиг ажаалдазын өй-шаанда чорудары, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, прогулду болдурбазы чарыштың негелдезинге кирген. Ынчаар ажылдап турар бригадалар бистиниде хөй.

Ынчангаш бо чугула херекке бистиң коллективте коммунистерниң киирип турар улуг үлүү эвээш эвес — деп, партия эге организациязының секретары Валентина Николаевна Комарова чугаалаан.

Аныяк чолаачы Геннадий Волошинниң удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы ийиги кварталдың түңнели-биле бирги черни ээлээш, 100 рубльдиң акша шаңналын алган. Ол бригада бүдүрүлгениң планныг онаалдаларын күүседиринге эвээш эвес үлүүн киирип келген. Ам оларның бригадазы октябрь айның планын доозуп, улам демниг ажылдап турар.

Гарий Мунидтиң болгаш септекчилерниң Юрий Чернышовка удурткан бригадалары база-ла эки ажылдыгларның санында.

Автобүдүрүлгеде ийиги чылдың хууда планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкеш, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турарлар эвээш эвес. Оларга септекчи А. В. Исаев, чолаачылар М. И. Титов, И. Н. Хомутов болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Виталий Дмитриевич Леликов бо хүннерде декабрьның чүък сөөртүр планын дооскан, 1983 чылдың январь айның үлүүнче кирип турар. Ол 200 ажыг килограмм кывар чүүлдү камнап алган. Ооң хөрек чуруу Тываның транспорт эргелелиниң хүндүлел самбыразында кирген.

№ 2 АТБ-де чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар чөвүлелиниң ажылы доктаамал болган. Шиңгээдип алдынган чаа саналдар бүдүрүлгеге эвээш эвес түңнүг камналганы берип турар. Ооң удуртукчузу дуржулгалыг дагдыныкчы Николай Куприянович Ильенко элээн хөй ажыктыг саналдарның автору.

Бүдүрүлгениң чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары москвачыларның декабрь 18-те ленинчи коммунистиг субботник эрттирер дугайында кыйгырыын ниити-биле деткээш, ол хүн ажылдаан акшазын беш чылдыг фондузунче шилчидип, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур деп шиитпирлээннер.

В. КАРА-САЛ.

МАКТАЛДЫГ

Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» совхозта Тоолайлыг — сарлык болгаш өшкү малдың ёзулуг тааржыр ораны. Ынчангаш ында холушкак малдыг бригаданы тургусканы таварылга эвес.

Ук бригадада ниитиниң малының баш санын, ооң продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап чорур малчыннар эвээш эвес. Ындыгларның бирээзинге өшкү малды өстүрериниң ёзулуг мастери Оюу Демир-ооловна Хомушкуну хамаарыштырып болур. Ол өшкү малдааш, таптыг-ла чээрби чылдың нүүрүн көрүп чорур.

Дуржулгалыг малчын шагының кайы-даа үезинде малдаан малының турлаг-хоназынче, чем-сууруунче кол кичээнгейни угландырып, чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо чылын төрүүр чүс өшкүден 100 анайны камгалап ап, бир ангор өшкүден 1 кг 200 грамм дүктү кыргааш, совхозта мурнакчы малчыннарның одуруунга база катап кирген.

Бодунуң төлептиг күш-ажылы-биле дуржулгалыг малчын совхоз дирекциязындан, ажылчын комитеттен шаңнал-макталдарны чыл санында ап чоруур. Ол ышкаш бодунуң күш-ажылчы дуржулгазын өскелерге дамчыдып, арга-сүмезин бооринден чажам дивес.

Хоочун малчынның кыштаа болгаш чазаа Барлык деп черде. Ында чуртталга бажыңы эргижирээн. Ол дугайын совхоз дирекциязынга каш-даа катап дыңнаткан, оон кандыг-даа түңнел үнмээн. Ооң-биле кады малчыннарның культурлуг негелдезин райпо чедир хандырбайн турар. Малчыннарга хевис, чадыг болгаш өске-даа барааннарны чедирип садыглавастаан. Райпо, совхозтуң дирекциязы-даа малчынның негелдезин хандырар талазы-биле хемчег алыр ужурлуг.

Д. ДАСТАК.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

1982—83 чылдың кыжынга белеткел республиканың ажыл-агыйларында бо хүннерде хайнышкынныг үргүлчүлеп турар. Республиканың Статистика эргелелиниң октябрь 4-те дыңнадыын ёзугаар алырга, ындыг-ла багай эвес болуп турар. Сиген планы 69,9 хуу күүсеттинген. Ону тодаргайлаарга мындыг: чайгаар үнген болгаш тарымал сигеннерни бо чылын республика 220460 тонназын белеткээр планныг. Октябрь 4-ке чедир ооң 154018 тонназы кылдынган. А сенажты 74200 тонназын салыр тургаш, 64207 тонназы херек кырында кылдынган. Саваң белеткээри планда 121198 тонна, ооң чүгле 20,7 хуузу күүсеттинген.

Районнар аайы-биле алырга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнар өскелерден мурнап чоруп турар. Олар ниитиниң малынга сиген белеткээр онаалдаларын ол-ла дараалашкаа-биле 93,6; 90,2; 95,3; 73,2 хуу боттандырып алгылаан болгаш ол ажылды амдаа уламчылавышаан. Таңды район планын 37, Каа-Хем — 49,1, Тожу — 58,1 хуу күүседип, аажок хожудаашкынны болдуруп, дүвүреңниг байдалда туруп турар. Чүнүң-даа соолунде Таңды районы чоруп турар. Район бо чылын 21720 тонна сиген белеткээр планының чүгле 8029 тонназын кылган.

А районнарның совхозтарында байдал кандыгыл? Ында темпизи база-ла дең-дески эвес. Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң ишчилери планын 199 хуу күүсеткен. Чөөн-Хемчикте Карл Маркс аттыг совхоз — 131,6, Бай-Тайгада «Тай-Гал» — 105, Тес-Хемде «О. Шынаа» — 105, Эрзинде «Нарын» — 115 хуу күүсеткилээш, өске ажыл-агыйлардан мурнап чоруп турар. Ынчалза-даа чамдык совхозтарның көргүзүглери чаржынчыг. Өвүрде «Ак-Чыраа» — 35,7, Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» — 42,3, Улуг-Хемде «Ак-Туруг» — 48,5 хуу чедирип алган. Ол ышкаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхоз чүгле 12,6 хуу күүседип, организас чок ажылдап турар.

Черле ынчаш, Таңды районнуң ажыл-агыйлары бо чылын улуг хожудаашкынга таваржып турар. Ында Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу чавыс болгаш ооң темпизи аажок кудуу. Ол ышкаш мал чеминиң белеткелинге хөй-ниитиниң күжүн хаара тутпайн турар болгаш кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн келген.

Сенаж салырының планын Чөөн-Хемчик — 138,5, Бии-Хем — 119, Бай-Тайга — 114 хуу чедирген. Бо көргүзүглер өске районнарга үлегер-чижек болбушаан, сенаж ышкаш чугула мал чеминиң белеткелинче кол кичээнгейни угландырарын даандырып турар. Сенаж белеткелин Каа-Хем район — 44,3, Таңды — 58,9 хуу күүседип, өске районнардан кудуу көргүзүглүг болуп турар.

Бо хүннерде сорулга чаңгыс: ниитиниң малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузуп алыры болур.

ДҮЖҮТТҮ ДҮРГЕН АЖААР

Эрткен чылдың октябрьның эгезинде тараа культураларының 26 хуузу кестинген турган болза, бо чылын ол көргүзүг 65,4 хуу чеде берген. Ынчан кестинген тарааның 81 хуузу ажааттынган турда, ам ооң 97,4 хуузу ажаап алдынган. Өскээр чугаалаарга, бо чылын ажаар ужурлуг 152528 гектар тарааның барык-ла бир чүс муң гектары кестинген болгаш ооң 97 муң гектары бастыртынган. Бастырган черден 598497 центнер тараа алдынган азы ооң бир гектарга онааштыр дүжүдү 6,2 центнер болган. Эрткен чылын мынчап гектардан-на 3,3 центнер дүжүт алдынган турган.

Бии-Хем районнуң тараажылары бо чылын шалыпкын болгаш организастыг ажылдап турар. Олар бо хүннерде 25 муң хире гектар тараазының 20 муң гектарын кестиргеш, оозун шуптузун бастырып алган. Ам районнуң ажыл-агыйларының шаңнарында 13,6 муң тонна тараа мөөңнеттинген. Тарааның дүжүдү гектардан-на ортумаа-биле 6,8 центнер болуп турар.

Ийиги черде 33,6 муң гектар тараазының 26,6 муң гектарын кестиргеш, ооң 94 хуузун бастырып алган Таңды район чоруп турар. Ол районнуң тараазының дүжүдү гектардан-на 5,4 центнер болган.

Сөөлгү медээни ёзугаар алырга, тараазы дүжүткүр болуп турар район — Чөөн-Хемчик. Ук район гектардан-на 8,4 центнер тарааны ажаап алган. Ооң дараазында черде гектардан-на 7,1 центнерни алган Барыын-Хемчик болгаш 7—7 центнерни ап турар Эрзин, Улуг-Хем районнар. Эң эвээш дүжүт — Тес-Хем районда, гектардан-на 1,9 центнер.

Тараажылар ортузунда социалистиг чарыш Эрзин районда дыка сула. Ук район 1970 гектар тараазының 993-ле гектарын кестирген. Ол тарааның чүгле 518 гектары бастыртынган. Улуг-Хем районда тараа ажаалдазы база оожум болгаш организас чок. Ында 15,8 муң гектар чернин 5,4 муң гектары ажааттынган. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда байдал база ындыг кончуг эки эвес.

Ажыл-агыйлардан «Мурнакчы» болгаш «Бай-Тал» совхозтар тараазын ажаап апкан. Оларның кайызы-даа гектардан-на 8 центнер дүжүттү ажаап алган. «Кызыл тараачын» совхоз тараазының 91 хуузун ажаап алган. Ук совхоз ажаагаан 5250 гектар шөлүнүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 9,3 центнер дүжүттү алган. «Өөк», «Көк-Тей» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы тараазының 89 хуузун ажаап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

«Кара-Хаак» совхозтуң тараазы эвээш, 400-ле гектар. Ындыг турбуже, мында тарааның чүгле 50 гектарызы 12-ле хуузу ажааттынган. «Шекпээр» совхозта тараа ажаалдазы база оожум болгаш организас чок. Ол совхозта тарааның 17 хуузу кестинген. «Кызыгаар» совхоз тараазының 21 хуузун ажаап, социалистиг чарыштың сөөлгү одуруунда чоруп турар. «Чыраа-Бажы» совхоз 3720 гектар тараазының 26 хуузун ажаап, ук ажылды оожум чорудуп турар. Шанда 1116 тонна тараа мөөңнеттинген. Тарааның ортумак дүжүдү гектардан-на 12 центнер чоокшулап турар.

Эң хөй дүжүттүг «Алдан-Маадыр» совхоз ап турар — гектардан-на ортумаа-биле 15,3 центнер! «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң дүжүдү гектардан-на 13,3 центнер болган. Бо чылын дүжүт эрткен чылдыындан ийи катап дээре. Өстүрген дүжүттү кыска хуусаада, чидириг чок ажаап алыры чугула.

Республика бо чылын 2344 гектар шөлдүң картофелин ажаар ужурлуг. Бо ажылга ортумак өөредилге черлериниң сургуулдары, бүдүрүлге болгаш албан организацияларының шефчилери, чурттакчы чон улуг дузаны чедирген. Ооң түңнелинде бөгүн шөлдүң 93 хуузу ажааттынган болгаш 6,7 муң тонна картофель алдынган. Ынчалза-даа эрткен чылын 11 муң тонна алдынган турган. Картофельдиң дүжүдү ортумаа-биле гектардан-на 30,9 центнер, эрткен чылын 51,3 центнер турган.

Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнар картофель ажаалдазын дооскан. Бо районнардан дээре дүжүттү (гектардан-на 33,7 центнер) Бии-Хем район алган. Тес-Хем район чээрби гектар картофелиниң он гектарын ажаагаш, районнардан сөөлгү черде чоруп турар. Тожу 15 гектар картофелиниң база-ла чартынын ажаап алган. Тожу районнуң картофелиниң ортумак дүжүдү гектардан-на 77,5 центнер чедип турар. Эң адак дүжүттүг район — Өвүр. Ол район гектардан-на ортумаа-биле 6 центнер картофель ажаап алган.

Картофель ажаалдазын он бир совхоз ам-даа дооспаан. «Тере-Хөл» совхоз гектардан-на 2,5 центнер, «Хөндергей» 3,4 центнер, Карл Маркс аттыг, «Искра» совхозтар 4-4 центнер, «Тыва», «Торгалыг», «Коммунизмче орук» совхозтар 6-6 центнер, «Енисей» 9 центнер дүжүттү ап турда, «Кара-Хаак» 160 центнерни, Дуржулга станциязы 110 центнерни, «Барлык» 109 центнерни, «Ак-Туруг» 107 центнерни алган.

Бо чылын республика 657 гектар ногаа аймаа ажаар турган, ооң чүгле 363 гектары азы 55 хуузу ажааттынган. Эрткен чылдың бо үезинде оон-даа эвээш, 33 хуузу ажааттынган турган. Шупту ногаа тараан дөртен ажыл-агыйның чүгле он ийизи ногаазын ажаап ап шыдаан. «Енисей», «Россия», «Бурунгаар» совхозтар ногаазының чээрби-ле хуузун ажаап алган. Мындыг байдал элээн хөй ажыл-агыйларда чылдың-на катаптап турар.

Кукурузаның 74,7 хуузу ажааттынган. «Көк-Тей», «Тиилелге», Дуржулга станциязы, «Енисей», «Саян» болгаш оон-даа өске ажыл-агыйлар кукурузазының деңкезиин безин ажаап албаан.

Күскү чер аңдарылгазының планы 34 хуу күүсеттинген. Ол эрткен чылдың деңнелинден безин эвээш. Ылаңгыя Бай-Тайга планын 2,4 хуу, Барыын-Хемчик 5,3 хуу, Тес-Хем 5,8 хуу күүседип, хөрзүн белеткелин кончуг оожум чорудуп турар. «Сукпак», «Чаа орук», «Мөрен», Ленин аттыг совхозтардан өске күскү чер аңдарар планын күүсеткен ажыл-агый чок.

Күскү хову ажылдары амдаа уламчылап турар. Ук ажылдарны чедиишкинниг чорудар дээш социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаары чугула.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЭРГЕЛЕП БАШКАРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

Эрзинниң, Өвүрнүң, Тожунуң, Мөңгүн-Тайганың, Каа-Хемниң малчыннары, механизаторлары, көдээ ишчилери таарымчалыг чаа чуртталга бажыңнарын, совхозтары—экп кажааларны, бүдүрүлге объектилерин «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкындан манап турар. Республиканың көдээ черлеринде бүдүрүлге, чуртталга, культура болгаш өске-даа хевирниң тудугларын кылып, ажыглалга киирер ужурлуг улуг тудуг организациязы —«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын бо чылдың тос айларда кирээлиг ажылдар планын 93 хуу күүседип, 5,9 миллион ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Чуртталга тудуунуң планы 60 хуу, барааныг продукция бүдүрериниң планы чүгле 43 хуу күүсеттинген. Каттыжышкын планныг даалгаларны кандыг чылдагааннардан чүге күүсетпейн турарын, байдалды эдериниң, хожудаашкындан уштунарының аргаларын ында партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер принципиалдыг, шүгүмчүлекчи байдалга сайгарып чугаалашкан.

— Ажыл дугайында хөй-ле чугаалап турар-дыр бис. А ынчаарга херек кырында байдал черле чүге өскерилбезил? Бис каттыжышкынның бо чылын ажыглалга киирер өөредилге-бүдүрүлге комбинадының тудуунда ажылдап турар бис —деп, № 1 КМК-да прораб Н. Старшинова бодунуң саналын эгелээн.— Ол тудугнуң бо чылын ажыглалга кирери амгы байдал, темп-биле алыр болза, болдунмас. Кээп турар тудуг материалдарының шынарын ап көрээлиңер. Дилиг материалдары тудугга эвес, а сарай, херим тударынга таарыжыр-дыр. Ындыг материалдар кээп турда ажыктыг чорук, шынар, кампалга дугайында канчап чугаалаар боор.

Тудуг ажылдарын башкарып турарының деңнелин ийи-чаңгыс чижекке чугаалаайн. Бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелели (БТКЭ) биле механизация эргелелиниң база автотранспорт бүдүрүлгезиниң харылзаазын алырга мындыг-дыр: бөгүн тудугга экскаваторну берген, машина чок болур, даарта машина кээрге, экскаватор чок болур. Ындыг болганда кайы-даа хүнде ажыл бүтпес. Ооң ышкаш чоокта чаа бисче автокранны 4 хонукта ажылдадып чорутту. Ол кранны тудуг чанынга эккелгеш, чолаачызы 3 хүн сестеди. База ажыл бүдүрбээн. Мынчаар ажылдаар болза, план канчап күүсеттинерил? Тудугларны, объектилерни чогуур хуусаазында канчап доозуп, дужаар боор?

Ол чижектиг шүгүмчүлелдерни хуралга каттыжышкынның АТБ-зының начальниги Н. Германов, механизация эргелелиниң начальниги А. Хорошавцев болгаш өскелер-даа кылган.

Тудуг материалдары сөөртүүр-биле объектилерже чорутканы самосвалдарны прорабтар, мастерлер мунуп алгаш, янзы-бүрү херектер бүдүрүп чоруй баар, а экскаваторлуг тракторларның манаары хөй, бүдүрген ажылы эвээш болур таварылгалар эвээш эвес. Ооң-биле чергелештир тудуг объектилеринге материалдарның план ёзугаар келбези, материалдар барда тудугжуларның чедишпези дээш хөй чүүл дүүштүрүлге чок чоруктар каттыжышкынның Кызыл кавызында бүдүрүлгелеринде, районнарда КМК-ларында-даа ам-даа когу үстүнмээн аарыглыг айтырыг боол артышаан. «Кырып-чөнээн», хөй чылдарда ажыглалга киирбейн турар тудугларның бары чогум-на ындыг чылдагааннар-биле тайылбырлаттынар.

Каттыжышкынның бүдүрүлгелеринде чедишкиннер, бурунгаар депшилге чок деп болбас. Бо чылдың тос айларында тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге 106 хуу четкен. Материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын бо чылын ажыглалга киирер тудугларга мөөңнээниниң ачызында элээн хөй объектилерни чагыкчыларга дужааган. Ниитизи-биле 5414 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын, Эрзинде чаа школаны, Ак-Чыраада клубту, 5000 баш малга кажааларны тудуп, ажыглалга киирген. Орук тудуунуң № 8 КМК-зы, № 5 КМК, Тожуда болгаш Мөңгүн-Тайгада тудуг участоктары планныг даалгаларын күүседип келген. Каттыжышкынның автобаазазы бодунуң ажылын эрткен чылдарныынга бодаарга элээн экижиткен. Даалгаларын болгаш хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турар бригадаларның, звеноларның саны көвүдээн.

Каттыжышкынның тус-тус коллективтеринде политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге, масса-политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдары мурнунда чылдарга бодаарга идепкейжээнин илеткелчи — партбюро секретары В. Ф. Бакалова болгаш сайгал бергеннер-даа демдеглээн. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының отрядын коммунистер баштап, олар эки херектерге эгелекчилер боол турарында партия организациязының ролю улуг. Ынчалзажок партия организациязы, ооң бюрозу отчёттуг үениң иштинде бүдүрүлгечи, ажыл-агыйжы айтырыгларны эвээш сайгарып, хуралдарга ийи-чаңгыс тургузуп келген. Каттыжышкында, ооң тус-тус КМК-ларында эргелеп башкарылганың арга-методтарынче, байдалынче партбюро кагыш салып, дээштиг саналдар чедирбээн. Чогум-на ооң харазы-биле каттыжышкынның тус-тус звеноларының аразында чогумчалыг харылзаа тургустунмаан, ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларының чуртталга байдалдары чылдан чылче (ылаңгыя Кызылда) экиживейн келген. Каттыжышкынның Кызылда бааза бүдүрүлгелерин тудуп турар № 1 КМК-ның ажылында четпестерниң уламчылап, доктаамал кадржаан ажылчыннарның ында эвээш боол турары база ындыг чылдагааннар-биле тайылбырлаттынар.

Партия хуралынга ол болгаш өске-даа четпестерни эдериниң талазы-биле боттуг саналдарны коммунистер үндүрген. Аңаа үндезилээш, каттыжышкынның удуртулгазы, партия организациязы, коммунистери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң көдээ тудугжуларның мурнунга салганы көдээниң экономика болгаш социал айтырыгларын шиитпирлээринге, Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киирер талазы-биле мобилизакчы ролюн күштелдирер, коллективтерни планныг даалгаларны күүседиринче улам шудургу организастаар боор дээрзинге идегел улуг.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.

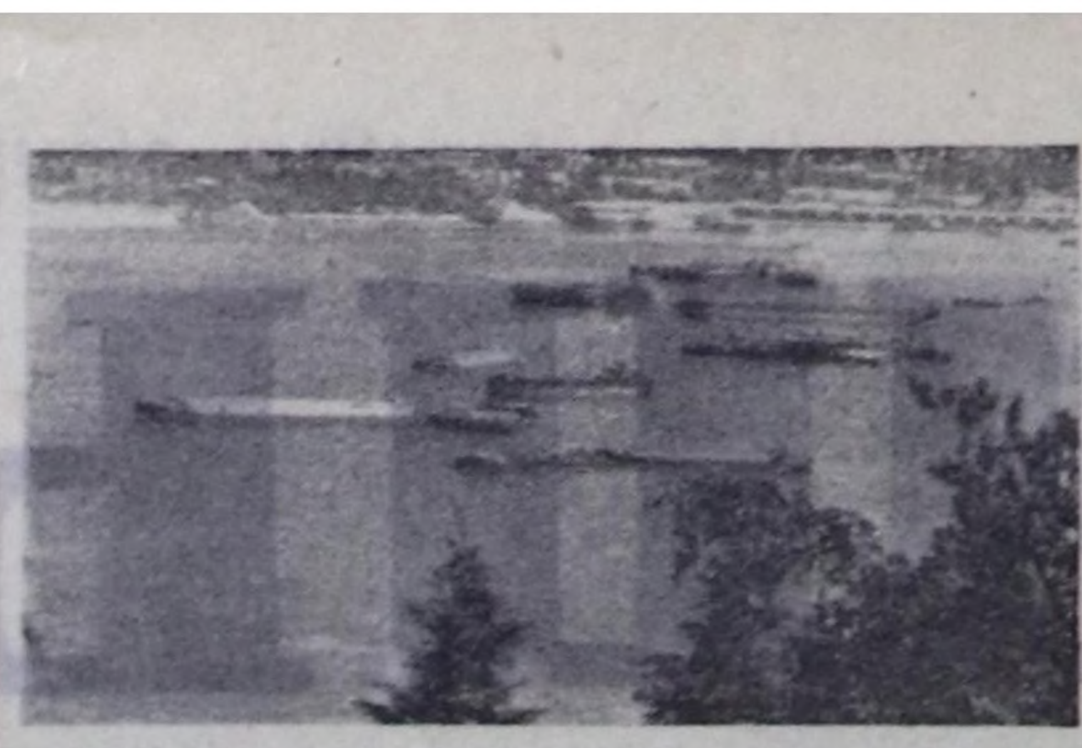

Волга — Россияның Европада кол суг оруу. Ол Валдай бүүрелчиннеринден тывылган хензиг дамырактардан эгелээш, Каспийге чедир шөйлүп чоруткан. Волга кылымал суг бугалары-биле Москва-биле, Балтий, Ак, Азов болгаш Кара далайлар-биле тудушкан.

Ооң ак-көк делгем оруктарын дамчыштыр улус ажыл-агыйының хөй миллион тонна чүъктерин сөөртүп турар.

ЧУРУКТА: Горький районунда Волганың нийти хевири.

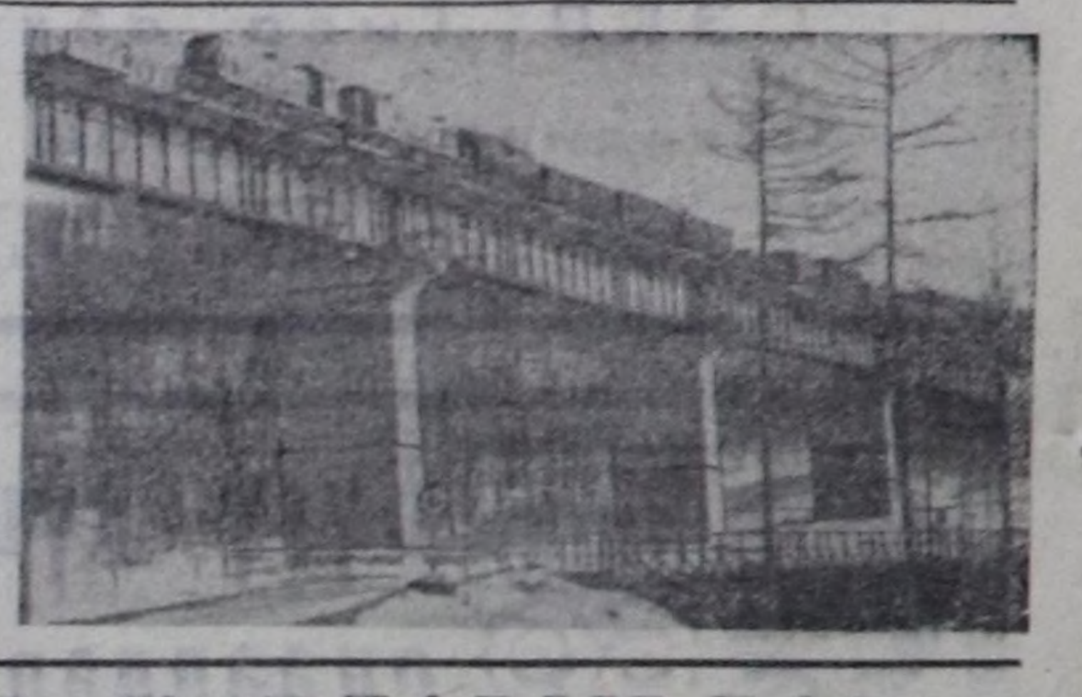

БАМ-ның төп кезээнде тудуг ажылдары шалыпкын чоруп турар. Бо чылын кол күштү Тында-Чара аразының участогунче октаан. Тындадан Ларбе станцияга чедир поездилерниң ажылчын шимчээшкинин ажыттынган. Демир-орук шугуму Барыын талаже 200 километр шөйлүп чоруткан. Тудугжуларның болгаш демир-орукчуларның Кувыкта, Хорогочи, Дигабуль болгаш Ларба дээр суурлары туттунган.

ЧУРУКТА: Кованта хемин кешкен көвүрүг-биле демир-орук составы эртип бар чор.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НЕМЕЛДЕ КУРЛАВЫРЛАР

Совет кижилерниң амыдырал деңнелин сонгаар чокка бедидер талазы-биле партияның болгаш күрүнениң ёзулуг сагыш салыышкынының бир тодаргай илерели СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлери болгаш аңаа чүүлдүг деп көрдүнген ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы болуп турарын чон эки билип турар. Ынчангаш амгы үеде күш-ажылчы коллективтерде, тус-тус хамаатылар-даа ол документилерде айыттынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге арга-курлавырларны тыварын орайдажып турар. Шынап-ла аъш-чем продуктуларын элбедип болурунуң немелде курлавырлары эвээш эвес болгай.

Тес-Хем райпозунуң баштаар черни районнуң ажылчы чоннарын аъш-чем бараанналары-биле хандырарын экижидер хемчеглерни амгы үеде ап чорудуп турар. Районнуң чер-черде магазиннеринде аъш-чем продуктулары мурнукузундан элээн хөй сайгартынып турар. Далган, хлеб ышкаш чемнерни санаваска безин, чоокку үеде Респотребсоюзтуң Кызылда баазаларындан 110 тонна картофель, 30 тонна капуста, 5 тонна арбуз, 2 тонна ажыг согуна болгаш элээн арбын морковь, огурец районга келген болгаш оларны магазиннерде садыглап турар.

Райпо Шуурмак суурда хлеб быжырар черни эде херээн, Самагалдай суурда 50 олуттуг кафениң тудуун доозарынга четкен. Нийти чемнениилге черлеринге немелде продуктуларны тывары-биле дузалал ажыл-агыйны тургузарын эгелеп, амгы үеде 24 хаванны семиртип азырап турар, бир гектар черге картофельди тарып олурткан. Ооң аңгыда районнуң белеткел конторазы 16 бода малды, 12 хаванны семиртилгеде тургускан. Контора чурттакчы чоннан эът, саржаг садып алырын үргүлчүлеп турар. Дузалал ажыл-агыйындан алган продуктуларының, ылаңгыя эъттиң болгаш саржагның артыкшылдарын хөйнү саткан кижилерге ховар болгаш оларның сонуургаан бараанңарын шаңнал-мактал хевирлиг кылдыр садып турар.

Райпо коллективиниң ажылдакчылары боттарының дузалал ажыл-агыйынче база кичээнгей салып турар апарган. Оларның 80 ажыг хуузу картофельди тарып алгаш, өг-бүлелериниң чемнинге ажыглап келген. Ылаңгыя Үспеек Ондар, Бодат-оол Саичат, Авай Ондар, Бырат Лапаа, Сергей Дондуп оларның өг-бүлелери картофельди хөйнү тарып, хаваннарны, куштарны азырап турар. Олардан үлегер-чижек алгаш, хуузунда дузалал ажыл-агыйын калбартып турарларының саны коллективте өскен.

Самагалдай суурнуң чурттакчылары, дузалал ажыл-агыйны хөгжүдеринче, аңаа аъш-чем продуктуларын бүдүрерин элбеткеш, өг-бүлезинге ажыглаарынче болгаш артыкшылын сайгарарынче сөөлгү үеде чугула сагыш салып турар апарган. Суурнуң чурттакчыларындан, чижээ, М. Төмүр-Хая 2—3 хаванны семиртип азыраш, эъдин чиппке ажыглап, артыкшылын садып турар. Ол өг-бүле 2 саар инектиг, оларны саггаш, боттарынга ажыглаанындан арта бергенин төрелдеринге болгаш эш-өөрүнге берип турар. Ооң ышкаш күш-ажылчы коллективтерден «Сельхозтехниканың» Самагалдайда каттыжышкынының коллективи ниитилештирген дузалал ажыл-агыйында 100 ажыг ангор өшкүлерни азырап турар.

Кижи бүрүзү таптыг сайгара бодап көөр чүве болза, өг-бүле бүрүзү, коллективтер дузалал ажыл-агыйлыг болурунуң бүгү аргалары бар-дыр. Ажылдаар шагывыс хөй эвес, неделяда ийи хүн дыштаныр. Узун хуусаалыг төлевирлиг шөлээ база бар. Бо бүгү хостуг шактарны хөй-нийти ажылынга киржилгеге, чогаадыкчы ажылга, дыштанылгага шын хуваап алгаш, ажыглаар болза, дузалал ажыл-агыйга эвээш эвес үе-шак тыптып келир-дир.

Ынчалза-даа чамдык кижилер, ылаңгыя көдээде чурттап турарларның чамдызы, боттарының хостуг үе-шагын шын эвес ажыглап, арага-дарыже суузуккаш азы аңаа-ла чалгаа-шушпени-биле хуузунда дузалал ажыл-агый тударын бодавас чоруктарны чөптүг эвес деп бодаар мен. Харын колдуунда-ла ындыг кижилер, бодун чүнү кылган мен дээрзин бодавайн, садыг-магазинде ынаыг-мындыг чем аймаа чок-тур деп хомудаан чорууруп бо-ла эскерер бис. Кижи бүрүзү дузалал ажыл-агыйлыг апарганы, бодунга-даа, ниитилелге-даа ажыктыг чүүлдүг кылыр болгай мен дээрзин бодаза эки боор.

Д. МИЖИТ.

КИЖИЗИДИЛГЕНИ КОМПЛЕКСТИГ АРГА-БИЛЕ

Ажылчыннар, ылаңгыя аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын чогуур деңнелге тургузары-биле «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде хөй нийти эгеге ажылдаар кадр килдизи (кадрлар талазы-биле улуг инспектору Н. М. Гончарова) комсомол, профэвилел организацияларының, профилактика, дагдыныкчылар чөвүлелдериниң эш хуу судуунуң күжүнге даянып ажылдап турар. Олар СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында», «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында», «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалдарын болгаш партияның оон-даа өске документилерин политика-кижизидилгелиг ажылга удуртулга болдуруп, кижилерниң идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының оруктарын болгаш аргаларын олардан тодаргайы-биле үндезилеп ап турар.

Бүдүрүлгеде ажылдап турарлар-биле ажылды күштелдирер, ылаңгыя ажылга чаа кирип турарларга болгаш чоокта чаа ажылдап эгелээннерге боттуг дуза чедирер, оларны бо үедеги совет ажылчынның овур-хевиринге кижизидип чаңчыктырар сорулгазы кадрлар килдизиң багай эвес боттандырып турар.

Килдистиң кежигүннери аныяк ажылчын-биле чоок таныжып, ооң-биле беседалажып, ону коллективтиң төөгүзү, сорулгалары-биле, чаа кижиниң шилип алганы мергежилдиниң чегелделери-биле, төлевир шугуму-биле таныштырар, аныяк кижиниң сонуургаан айтырыынга тодаргай харыы бээр болгаш адак соонда аңаа дагдыныкчыны быжыглаар талазы-биле чедимчелиг ажылдап турар. Кижилер-биле ажылдың мындыг хевири ажыктыг, ол эки үре-түңнелди бээр дээрзин дуржулга көргүскен.

Шахтёрларның ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле байдал таарымчалыг болзун дээш организастап эртирип, кылып чорудуп турар ажылдарның хемчээли-даа улуг, дээштии-даа эки. Разрезте душтар, химиктиг аштаалга, буфет, медпункт, столовая доктаамал ажылдап турар. Ол ышкаш аныяк ажылчыннарның квалификациязын бедидер, ажылынга быжыглаар талазы-биле ажыл чогумчалыг шиитпирлеттинип турар. Чылдың-на Черногорскиже аныяктарны мергежилин бедидип алыры-биле чорудуп турар. Разрезте ажылдап турар 270 ажыг ажылчыннарның, албан хаакчыларының деӊ кезии аныяк кижилер. Үжен хар чедир аныяк ажылчыннардан ажылдавышаан, республикадан дашкаар дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турарлар хөй. Чижээлээрге, чүгле бо чылын безин беш кижи дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин доозупкаш, ажылын уламчылап турар.

Беш кижиден тургустунган профилактика чөвүлели кижизидилге талазы-биле чугула ажылды чорудуп турар. Күш-ажылдың, амыдыралдың сагылга-чурумун үрей бээр, арага-дарыже суңдугуп, прогул кыла бээр ийи-чаңгыс кижилер-биле шыңгыы демиседи чорудуп турар. Чөвүлелдиң чедимчелиг ажылының түңнелинде прогул кылыр, ажылдап үнер, кирер таварылгалар сөөлгү үеде болбайн турар. Ажылга кирер дээш келген, ынчалза-даа хөй удаа ажыл солуп, прогул кылып чорааннар-биле чугаалажыышкыннар болгаш олардан чегелделер шыңгыы. Ындыглар-биле беседага оларның өг-бүлелерин-даа киириштирип турган. Ындыг таварылгалар колдуу чолаачыларга боол турган. Эвээш эвес таварылгаларда кижилер кым-бир удуртукчу-биле күш-ажылчы маргылдаа болганындан азы цех начальниинин, бригадирниң кичээнгей чогундан үнүп турган. Кажан кижизидилге ажылының үстүнде аргаларын ажыглаан соонда, коллективтен үнер дээн кижилерниң хөй кезии бүдүрүлгеде ажылдап артып каап турар.

Дагдыныкчылар чөвүлелиниң ажылы аныяктарга дээштиг. Чөвүлелде хөй чылда ажылдап келген кадржаан ажылчыннар, күш-ажылдың хоочуннары бар. Чижээлээрге, Александр Харлампиевич Семочкин-дир. Ол чаңгыс бо коллективке чээрби ажыг чыл ажылдаан, идепкейлиг хөй-нийтичи, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуну. Григорий Николаевич Корзун Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниг, дагдыныкчы. Улустарның найыралы орденниг чолаачы Яков Егорович Чаболаев, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Лидия Никитична Калинкина дээн ышкаш дагдыныкчыларның аныяктар ортузунга кижизидилге ажылынга киржилгези улуг. Хоочуннарның эки мөзү-шынары, күш-ажылчы чаагай чаңчылдары аныяк өскенге үлегерлиг. Олар аныяк салгалга профессияның бүгү нарын аргаларын дамчыдып берип, оларга чарыштың тергиинннеринге чедир көдүрлүрүнге дузалажып турар.

Кайда интернационалчы кижизидилге ажылы чогуур деңнелде тургустунганыл, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик деп санап турарывыс чөптүг. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези он бирги беш чылдың ийиги чылында ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышка республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң санынга доктаамал кирип келгениниң барымдаазы ында.

В. САТ.

КАЙЫ-ДАА УЧАСТОККА МАСТЕР

Ону совхоз бүдүрүлгезиниң кайы-даа участогунга ам көрүп болур. Ынчан ыракка «Кара-Хөл» колхоз тургустунуп турган үеде Байыр-оол Хертек хып дээн аныяк турган. Ооң бээр-ле ол ону амгы совхоз кылдыр эде тургускан соонда-даа ооң бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү участоктарынга ажылдап, биче сеткилдиг, ажылгыр чоруу-биле чонунга хүндүткелдиг, бедик мергежилдиг, шевер холдуг кижилерниң бирээзи апарган.

Ооң кол-ла мергежээ ажылы — чазаныкчы. Совхозтуң чазаныр черинде чээрби чыл ажыр ажылдап келген. Ооң чазаан рама, хаалга, кастактары, тудушкан бажыңнары, кажаалары «Кара-Хөл» совхозтуң девискээринде дыка хөй. Коммунист Байыр-оол Хертек ёзулуг шевер мастер. Чүгле бажыңның нарын херекселдерин чазаар эвес, харын малчыннарга чугула херекселдер — өг ыяжы, өгге таарыжыр шкаф, бичии стол, сандайларны база кылып турар. Ооң чазааны өг ыяштарын чүгле Кара-Хөлдүң малчыннары эвес, харын кожазында Мөңгүн-Тайга районнунче безин аппарып турар.

Байыр-оол Седен-Дамбаевич печканы-даа, эжиктиң парын шоочаларын-даа эптиг кыла бээр, соңга шилдээр —кылбас-ла ажылы чок. Ак сеткилдиг шевер бызаңчы совхоз бүдүрүлгезиниң кайы-ла участогунга ажыл негеттинер болдур, аңаа чажам дивес киржир. Чамдык шевер холдуг кижилер чүгле нарын, улуг үнелиг ажыл кылыксаар, кадыг ажылдар, ылаңгыя токпак, чудук-биле сөөртүкчүрүндең ойталаксаар болгай. А Байыр-оол Седен-Дамбаевич ындыг эвес, коммунистиң бедик адынга төлептиг. Одалга сезонунуң үезинде совхозтуң школа, эмнелге, уруглар албан черлеринге одаар ыяш курлавыры бергедей бээрге, ол ыяш дазер хирээзин туткаш-ла хүннерде токпак ыяш-каш-ла хүннерде токпак ыяшты әндере белеткеп каар. Ол ышкаш часкы, күскү сезоннуг ажылдарга, мал чеминиң белеткелинге үргүлчү киржип келген. Бо чылын мал чеминиң белеткелинге база мурнакчы ажылдап мактаткан.

Байыр-оол Седен-Дамбаевич Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киирип, дузалал ажыл-агыйын база хөгжүдүп орар. Хууда малмаганныг, огородтуг, мотоциклдиг, ооң бажыңының чаны, кажаа, хериминиң девискээри арыг-силиг.

Коммунист Байыр-оол Хертекти чаңгыс чер чурттугалары көдээ Советтиң депутадынга каш чыышты улай соңгуп келген. Район Советиниң депутадынга-даа эрткен чыышта соңгуттуруп турган. Ол совхозта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга районы.

ҮНДЕЗИН ЧААРТЫЛГАЛАР

Кандыг-бир кижи дугайында чугаалап тургаш, хамыктың мурнунда ол кижиниң амыдыралының, аажы-чаңының бир талазын илередир дээнивис ол-дур. Биргээр чугаалаарга кижи канчаар чурттап чорууруул, ооң дөргүл-төрелдери, эш-өөрү, таныш-көрүштери-биле, черле ынчаш кожа-хелбээ кижилер-биле харылзаазы, ооң аажы-чаңы кандыгыл, кижилер-биле ээлдек-эвилең бе, чугаакыр бе азы хагдынчак бе, өөрзүрек бе азы чааскаанзырак бе дээн утказыг чугаа-дыр. Чамдык кижилерниң сагыш-сеткили ажык, хостуг үезинде эш-өөрү-биле аралажыр, чугаалажыр, ном номчуур, кино-концерт көөр, билиин бедидер боор. Хостуг үезинде аңаа-ла олурар, харын-даа арага-дарыже сундугар, ажыктыг чүве кылбас кижилер база тургулаар.

Ынчалзажок кандыг-бир кижиниң амыдыралын, аажы-чаңын кара угаан-биле үнелеп тургаш, бир-ле частырыгга таваржы бээр бис. Тодаргайлаарга, бистиң үнелээшкинивис чаңгыс талалыг болгулаар. Чижээлээрге, бир кижини даштындан көөрүвүске, эптиг-ээлдек, чугаакыр ышкаш сагындырар. Чогум хандыр билип бээривиске, ол көңгүс ындыг эвес, чүгле бодунуң дужун хараар, оптуг-кажар, каржы-халаң боор. Даштындан көөрүвүске, шоолут-ла чүве ыттавас, ээлдек эвес хире кижи-биле чоокшулажып, таныжып, сагыш-сеткилиниң ыяак биле бээривиске, ол көңгүс сыр өске—ол ол хаак дег, ээлдек аажы-чаңныг, сагыш човаачал, чаагай сеткилдиг-даа болгулаар. Ынчангаш кижиниң чүгле кандыг-бир даштыкы талазын көрүп азы дамчыыр чугаа дузазы-биле ону үнелээри берге. Ооң чуртталгазын, улустуң чугаалажыры ышкаш, кара хөрек-биле шын үнелээри берге, харын-даа болдунмас херек-тир. Кандыг-бир кижиниң амыдыралының овур-хевирин, ооң алыс утказын билип алыр төлээде, ону бүгү талалыг, хандыр өөренир, сайгарар апаар. А шак ындыг сайгарылганы чүгле эртем дузазы-биле кылып болур.

«Амыдыралдың хевири» деп чогум чүл? Бо айтырыгга эртем ёзузу-биле харыыны Карл Маркс биле Фридрих Энгельс бир-ле дугаарында ажылдап кылган. Олар бо ажыдыышкынны бүдүрүлгени база кижилерниң ажыл-чорудулгазын сайгарып тургаш үндүрген. Кижилер кандыг-бир бүдүрүлгеге ажылдап тургаш, чүгле амыдыралынга херек эргежок чугула чүүлдерни тып турар эвес, а харын боттарының тодаргай амыдыралын хевирлеп турар деп, олар бижээннер. Кижи бүрүзүнүң амыдыралының байдалы кандыг болдур, олар боттары база ындыг болур. Амыдыралдың овур-хевири бүдүрүкчү күштерниң ниитилел хөгжүлдезиниң деңнелинден хамааржыр.

Ындыг болган төлээде, кижилерниң амыдыралының хевири төөгү-биле тудуш холбаалыг, тодаргай утка-шынарлыг. Чижээлээрге, феодалдыг тургузуг үезинде турганы капитализмден бир янзы, капиталистиг ниитилелден социалистиг ниитилелде улустуң амыдыралының хевири сыр өске. Моон алгаш көөрге, ниитилел бүрүзүнде амыдыралдың хевири янзы-янзы болуру илдең ышкажыл. Чижээлээрге, каргыс ниитилел хууда өнчүге үндезилеттинген. Ынчангаш ында бай болгаш ядыы аңгылар аразында ожээннешкек, чүге дээрге бай аңгы ядыы аңгыны дарлап, ажылчыннарның кылган күш-ажылының түңнелинден ажык-опчаа үндүрүп алгаш, ону улам көвүдедип, иридээр байып, чедиммес кижилерни бастып-дорамчылап, дарлап турган.

Социалистиг революция дарлакчыларны дүжүлгезиинден дүжүр октап, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эрге-чагыргазын тургузуп, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин ниитиниң өнчүзү кылып каан. Ынчангаш амыдыралдың совет хевириниң экономиктиг үндезини нийти өнчүге үндезилеттинген социалистиг бүдүрүлге харылзаазы болур.

Бир эвес бистиң Тывага хамаарыштыр алыр болза, амыдыралдың совет хевири база үндезин политиктиг, экономиктиг, культура чаартылгалар-биле тудуш холбаалыг. Орус ажылчын аңгының бүгү талалыг деткимчези-биле Тывага улусчу революция тиилеп, чон эрге-чагырганы бодунуң холунга ап, хостуг, шолээн чурттап эгелээнин билир бис.

Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының, акы-дуңма улустарның бүгү талалыг дузазының болгаш Тываның чонунуң кызымаккай күш-ажылының ачызында Тыва АССР төөгү талазы-биле кыска үениң иштинде таныттынмас кылдыр чаартынып, сайзыраңгай аграр-индустриалдыг республика апарган. Ооң-биле кады тываларның амыдыралы көшкүн турганындан ам совет, социалистиг хевирже шилчээн.

Амыдыралдың совет хевири

Амыдыралдың совет хевириниң кол талалары, ооң чогум утказы чүүден хамааржырыл?

Хамыктың мурнунда күш-ажылга хамаарылгадан, чүге дээрге күш-ажыл—ниитилел амыдыралының үндезини, кижиниң чуртталгазының болгаш хөгжүлдезиниң кол негелдези. «Күш-ажыл —бүгү-ле байдакшылдың үнер дөзү»— деп, Ф. Энгельс бижээн. Ооң дузазы-биле кижи бойдусту, долгандыр турар өртемчейни чаартып, бодунуң мага-бодун база угаан-медерелин сайзырадып келген. «Бүгү делегейниң төөгүзү дижир чүүлдериниң дээрге-ле кижиниң күш-ажылы-биле бүдүрүп каан чүүлү-дүр ийин»—деп, К. Маркс айыткан. Ынчангаш күш-ажыл дээрге чүгле кижи бүрүзүнүң амыдыралының эргежок чугула негелдези эвес, а ооң мергежилин илередир, сайзырадыр кара чаңгыс арга болур. Чүгле ооң ачызы-биле кижи боду кижи кылдыр бадыткаар. Ындыг төлээде, Тыва АССР-ниң Конституциязында хамаатылар күш-ажыл кылыр эргелиг, хүлээлгелиг деп айытканы таварылга эвес. Ам чижектерден көре каалтаалы.

Амгы малчыннарның амыдыралының овур-хевири шаандагызындан көңгүс сыр өске, социалистиг утказыг апарган. Биеэки ишкүн, хамык делегейден хоорук, чааскаанзыргай, каш малын хайгаарап чурттап чораан араттың амыдыралын амгы үениң малчыны-биле канчап деңнээр боор.

Бистиң республиканың малчыннарының дыка хөйү чылыг, чырык, харын-даа электри-биле чырыдып турар бажыңнарда чурттап, телевизорну көрүп, радиону дыңнап, солун-сеткүүлдү, ном-дептерни номчуп, шыдыраавы ойнап орарлар. Оларның бажыңнарында чок-ла чүве чок: соодукчу, чүзүн-баазын хевистер, а чамдыктарының хууда мотоциклдери, машиналары база бар.

Малчыннарның уруглары интернаттарда күрүнениң долу хандырылгазында кирип алгаш өөренип, а чайын адазынга дузалажып турар. Оларның чамдызы ортумак школаны доозуп алгаш, адазының оруун оруктап, иезиниң изин истеп, малчыннай-даа бергилээн. Чөөн-Хемчикте, Эрзинде, Бай-Тайгада, Өвүрде ортумак эртемниг малчын өг-бүлелер эңмежок.

Амыдыралының овур-хевири өскерлип, чаагайжааны-биле чергелештир кижилерниң күш-ажылга хамаарылгазы база өскерилген. Оларның күш-ажылы ниитилелге болгаш боттарынга ажыктыг, алдарлыг база маадырлыг чоруктуң херээ дээрзин кижи бүрүзү медереп, хандыр билип чоруур.

Хойжулар Аяк-Хээ Ондар, Маадыр-оол Ооржак, Сувак-оол Кочанай, Саның Делгер-оол, сарлыкчылар Очур Доспан, Күр-Базыр Саая, Ижээнен Ламажык, инекчилер Мария Ак, Кол Сарыг-оол эрткен чылдың түңнели-биле алырга, эң шалыпчы ажылдаан. Чүгле аңгы-аңгы кижилер эвес, а бүдүн-бүдүн коллективтер база шудургу ажылдап келген. Моңгуш Маадыр-оол, Куулар Байыр-оол удурткан хойжу бригадалар, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн, «Искраның» Арыг-Бажы, «Кок-Тей» совхозтуң Кок-Тей сүт-бараан фермалары мурнакчы коллективтерни баштап келген.

Социалистиг тургузуушкун үезинде Тываның улус ажыл-агыйы болгаш культуразы шапкын хөгжүп, ылаңгыя үлетпүрнүң адырлары сайзыраан. Колдуунда мал малдап, аң аңнап, бойдустуң хайыразын манап чораан араттарның ажы-төлү ам агрономнар, зоотехниктер, эмчилер, башкылар, инженерлер, механизаторлар, эртемденнер, ужудукчулар, чолаачылар болгаш бедик мергежилдиг ажылчыннар, ат-сураглыг хүндүлүг кижилер апаргылаан. Оларның аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, алдарлыг тудугжулар, механизаторлар, башкылар, эмчилер, артистер болгаш өске-даа профессияның кижилери көвүдеп турар.

Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы — «Тыва даг-дүгү» комбинат дугайында каш сөс. Республиканың индустриалдыг хөгжүлдезинге, улустарның акы-дуңма найыралын быжыглаарынга, тыва аныяк ажылчын аңгыны белеткээринге ол улуг рольду ойнаан. Чүгле даг-дүгүнүң тывыжында безин үш муң кижи хаара туттунган.

Оларның бирээзи — Салчак Кара-оолдуң ада-өгбезиң шаанда Мөңгүн-Тайгага чурттап, көшкүн амыдыралдыг чораан. Кара-оол Кара-Даш даанын баарынга ооң эртинезин чонунуң эрге-ажыынга бараалгадырынга үлүүн киирер дээш ында келгенден бээр чээрби чыл чеде берген. Бо үениң иштинде Ак-Довурак хоорайны тутчуп, дуржулгалыг тудугжу апарган, байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турар. Ооң ажылга кызымаан, эш-өөрүнге эптиг-ээлдээн улус мактаар.

Комбинатта 23 националдарның төлээлери ажылдап турар. Оларга орустар Г. Л. Карпов, Э. В. Тихонов, Т. Н. Баранова, тывалар М. С. Сундуй-оол, Д-М. Д. Ондар, К. С. Моңгуш, белорустар А. Ф. Вошков, Г. П. Жуковская, украин И. К. Могидко, чуваш В. И. Иванов, молдаван Е. М. Непина, цыган Н. Ф. Белевич, коми-пермяк С. С. Казанцев, хакас Б. В. Саражаков болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо кижилер шуптузу Төрээн чурттуң эрге-ажыы дээш бир демниг, найыралдыг ажылдап турар.

Ак-довуракчылар хостуг үезинде өөренип, ном номчуп, кино, телевизор көрүп, радио дыңнаарынга хандыкшылдыг. Ак-Довуракта ийи кижиниң бирээзи-ле кандыг-бир өөредилге черинде өөренип турар. Ном — ак-довуракчыларның угаан-бодал амыдыралында кол черни ээлээн. Чижээлээрге, 1972 чылда хоорай библиотеказындан бир кижи чылда 20 ном бижидип ап турган болза, эрткен чылын 27 ном номчаан.

Эрткен чылын 1048 номчукчуга 28 муң 418 номну бижидип берген. Сөөлгү үеде кижилерниң нийти политиктиг литературага сонуургалы дыка идепкейжээн. Олар 1972 чылда 7415 номну алган болза, 1981 чылда 9420 номну бижидип номчаан.

Үстүнде чугаалаанывыс чижектер амыдыралдың совет овур-хевири херек кырында канчаар хевирлеттинип турарын херечилеп турар-дыр. Ооң хевирлээшкини социалистиг ниитилелдиң хөгжүлдези-биле, салгал бүрүзүнүң сайзыралы-биле, кижи бүрүзүнүң ниитилелге болгаш бодунга хамаарылгазы-биле тудуш холбаалыг. Ынчангаш кижи бүрүзү болуп боду бүгү талалыг сайзырадып, дааңган ажылын шынарлыг кылып, ээлдек-эвилең аажы-чаңныг, эш-өөрү-биле найыралдыг болурун амыдыралдың совет овур-хевири ала-чайгаар негеп турар.

М. БАЙЫР-ООЛ,
философия эртемнериниң кандидады.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Раиса Сарыг-ооловна **Кара-Сал** — республика эмнелгезиниң кухажылчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Сувановна **Күжүгет** — караа четпестерниң Бүгү-россия ниитилелиниң бүдүрүлге чериниң даараныкчызы.

Елена Петровна **Соломонова** — завод ажылчыны.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лариса Кыргыс-ооловна **Мөнге** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Санчайевна **Сергей** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сарыг-Тараа Хертековна **Сорунзаан** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Хомушкуевна **Чудук** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Салчаковна **Борбак-оол** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Майны Иргитовна **Кашпына** — «Мурнакчы» совхозтуң уруглар яслизиниң ажылчыны.

Чечек Балдыевна **Маадыр** — Бай-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Наталья Тырысовна **Салчак** — Тээлиниң харылзаа белдириниң телефонизи.

Көк-кыс Кокейовна **Хертек** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Клара Хомушкуевна **Хомушку** — Бай-Тал ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-кыс Докпаковна **Дамбаа** — Тээли суурда хлеб быжырыкчызы.

Өшкү-Саар Хертековна **Иргит** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Севил Күжүгетовна **Ортун-Назын** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Тамара Чораан-ооловна **Сүрүң** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Екатерина Хертековна — **Тойбухаа** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг эргелелиниң малярзы.

Майна Салчаковна **Хертек** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Дадар Даатай-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Байырмаа Ооржаковна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алдын-кыс Саяевна **Ооржак** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Хирбээевна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Комбуевна **Оолак** — Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының ажылчыны.

Чечек Сарыгларовна **Самбуу** — Барлык ортумак школазының башкызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Долзат Лопсановна **Куулар** — Чадаана хоорайда күрстрахование инспектору.

Кара-кыс Чылбаковна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чозар Ламаевна **Ховалыг** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Таан-кыс Очур-ооловна **Кара-Сал** — районнуң иштики херектер килдизиниң техажылчыны.

Доору Кучанмаевна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Багбыштаевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Александра Араажыевна **Куулар** — Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң техажылчыны.

Елена Андреевна **Монгуш** — Бажың-Алаак ортумак школазының техажылчыны.

Семис Сесиргеевна **Монгуш** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечек Тас-ооловна **Монгуш** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Бичүр Дамчатовна **Ондар** — Кара-Чыраа суурда уруглар яслизиниң ажылчыны.

Бопуй Чүлдүмовна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң малярзы.

Долчанмаа Аракчаaевна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы.

Дыңгыш Сайын-Белековна **Ондар** — Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң повары.

Чечек Самундуевна **Сат** — Чадаананың автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ольга Чүдүймаaевна **Донгак** — Хайыракан суурда Культура бажыңының инспектору.

Антонина Сынан-ооловна **Монгуш** — Сүт-Хөл сес чыл школазының техажылчыны.

Сайын Намажаповна **Монгуш** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Аратынаевна **Монгуш** — Шеми ортумак школазының техажылчыны.

Хорлуу Самыновна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң саанчызы.

Чаш-Уруг Дөсүмаaевна **Монгуш** — Суг-Аксы ортумак школазының башкызы.

Ольга Көшкендейовна **Ооржак** — Шеми суурда өг-бүле ээзи.

Чеченмаа Дандар-ооловна **Ондар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чылбак Серең-ооловна **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Имаржыковна **Саая** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Билимаа Чамыяновна **Сат** — Теве-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Кертик-ооловна **Балчыырак** — Чадаана хоорайда № 3 уруглар садының кижизидикчизи.

Достанмаа Чымбаевна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сарыг-кыс Доржуевна **Куулар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Дамдыновна **Мартаа** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Александра Шенгир-ооловна **Монгуш** — Чыраа-Бажы суурда уруглар яслизиниң повары.

Долзат Балып-ооловна **Монгуш** — Сүт-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Елизавета Байыр-ооловна **Монгуш** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Зоя Очур-ооловна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Кунзуновна **Монгуш** — «Хөндергей» совхозтуң ясли-сад эргелекчизи.

Раиса Шуумек-Хаяевна **Монгуш** — «Тыва» совхозтуң бухгалтери.

Татьяна Айдың-ооловна **Монгуш** — Хөндергей суурда садыгжы.

Экер Буяпзаковна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Александра Шуумек-Хаяевна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң техажылчыны.

Ирина Төмүр-ооловна **Ооржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ясли-садының повары.

Кызыл Настык-Доржуевна **Ооржак** — Карл Маркс аттыг совхозтуң бухгалтери.

Серенмаа Дагбааевна **Ооржак** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кол бухгалтери.

Нина Ховалыговна **Сангак** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Чимитовна **Түлүш** — Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң техажылчыны.

Валентина Деспилдеевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң тракторизи.

Зинаида Канчыыр-ооловна **Ховалыг** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Александра Самбуевна **Хомушку** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Сандан-ооловна **Чаданмаа** — Карл Маркс аттыг совхозтуң кадр талазы-биле инспектору.

Нина Доржуевна **Чамзырай** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серен Дыртый-ооловна **Ооржак** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Майя Шимит-ооловна **Холдуй** — Суг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Сарыг-ооловна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

Зоя Мунзаковна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Төлээ Чылбар-ооловна **Монгуш** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Галина Кыргысовна **Оюн** — ИКК-ниң таңнылы чериниң контролёру.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Валентина Кыргысовна **Ажы** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Ижээнер Чүлдүм-ооловна **Шойдак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Дембирел Чүлдүм-ооловна **Шойдак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Апайбан Кыргысовна **Ажы** — «Торгалыг» совхозтуң СБФ-ның эргелекчизи.

Хакпаанак Арбын-ооловна **Донгак** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Нина Тюлюшевна **Дамбаа** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Солдамовна **Куулар** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Ангырбан Тюлюшевна **Мапайтары** — Чаа-Суурда магазинниң техажылчыны.

Хорулбаа Достаевна **Ооржак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Вера Тюлюшевна **Биче-оол** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Экеп-ооловна **Монгуш** — районнуң кассири.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Монгушевна **Барамси** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кара-кыс Аскак-ооловна **Саая** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң саанчызы.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Ондар Торлуковна **Дагба** — Элегестиң харылзаа салбырының почтачызы.

Анна Кондратьевна **Черепанова** — № 2 профтехучилищениң комендантызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Делгермаа Молавдаевна **Арнак** — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыны.

Часыдай Васильевна **Оюн** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң саанчызы.

Тамара Михайловна **Самчан** — Хову-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Михайловна **Дорошенко** — «Россия» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Биче-кыс Кыргысовна **Оолак** — Хову-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Серенмаа Эресовна **Сагаачи** — ИХК-ның таңныыл чериниң контролёру.

Өнермаа Олетпаевна **Эренчин** — «Россия» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Узумээ Кыргысовна **Сенгии** — Нарын ортумак школазының башкызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Чоодуевна **Ламажап** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың сентябрь 24.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Чүгле Совет Эвилелинге эвес, харын-даа бүгү делегейге чугула ужур-дузалыг ийи болуушкуннарның хүннери: Черниң делегейде эң баштайгы кылымал спутнигин салып үндүргенинден бээр 25 чылын болгаш Днепрниң кайгамчык улуг электростанциязын ажыглалга киргенден бээр 50 чылын демдеглээн. Ол ийи болуушкуннарның аразында чүгле чээрби беш чыл эрткен турган. Советтер чуртунга чырыкты берген станцияның баштайгы чээрби беш чылдарының дөрт чылын дайынга, а барык беш чылын — дайын үезинде үрелген станцияны катап тургузарынга чарыгдаан. Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне — Совет Эвилели эртем болгаш техниканың шылгараңгай чедиишкиннерин тайбың чаалап албышаан, улустарның айыыл чок чоруу дээш, чаа дайынны болдурбас дээш моғаг-шылаг чокка демисежип келген болгаш демисежип-даа турар. Үлетпүрге, кедээ ажыл-агыйга, эртемге болгаш техникага ССРЭ-ниң бүгү-ле чедиишкиннери өртемчей кырынга тайбыңның эрге-ажыынга бараан болуп турар.

Совет Эвилели тайбыңны бүгү кижи төрелгетенниң эң-не үнелиг чүүлү, алдындан артык үнелиг эртинези кылдыр санап турар. Ынчангаш тайбың кожа-хелбээ доругнаашкынның болгаш кады ажылдажылга политиказының кол чүүлдерин Совет күрүнениң Кол Хоойлузунда айтып киирген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Венесуэланың политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының кыйгырыг чагаазынга харыызы делегейниң хөй-ниитизиниң улуг сонуургалын болдурган. Бүгү делегейге, оон иштинде Төп Америкага болгаш Кариб бассейнге тайбыңны камгалаар херекке хамаарыштыр Совет Эвилелиниң идепкейлиг туружун ол харыыда тодаргай айыткан. «Делегейниң чаа дайынының айыылын узуткаарын, чавырлыышкынны быжыглаарын, чавырлыышкын политиказын делегейниң бүгү диптеринче нептередирин чүгле чаңгыс талалыг күженишкиннер-биле чедип алыры болдунмас. Ынчангаш тайбыңны камгалаар төлээде, улуг, биче бүгү күрүнелерниң, идеологтуг болгаш политиктиг үзел-бодалдарының ылгалдыындан хамаарылга чокка тайбыңга ынак бүгү күштерниң коллективтиг күженишкиннери, шиитпирлиг хөделиишкиннери ам кажангызындан-даа артык эргежок чугула» деп, Л. И. Брежневтиң харыызында онзалап демдеглээн.

Делегей херектеринге ССРЭ-ниң болгаш Францияның ролюн база кады ажылдажылгазының ужур-дузазын улам-на бедидерин делегей байдалының чидигленгени, ядролуг дайын кыжаныышкынының күштелгени негеп турар деп, совет болгаш француз парламентилериниң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының кежигүннериниң бо чылдың октябрь 5—6-да Кремльге ужуражыышкынының үезинде онзалап айыткан. Делегейниң хөй айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш Францияның туруштарының дүгжүп азы чоокшулажып турары Европага база бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга онза чугула ужур-дузалыг. Европаның болгаш бүгү делегейниң улуг күрүнелериниң бирээзи — Франция-биле чаагай харылзааларны улам-на калбартырынга Совет Эвилели кезээде белен.

КЕЛИР ҮЕГЕ БҮЗҮРЕЛ

Амгы делегейниң хөй айтырыгларының аразында кол айтырыг — ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар дугайында айтырыг-дыр. Бо айтырыг делегейниң бүгү диптериниң улустарын амгы үеде дүвүредип турар. Ол айтырыг Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының хөй айтырыгларының аразында кол айтырыг болуп турар.

«Ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында» Керээниң Кол чүүлдерин, а ол ышкаш «Ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаар болгаш ядролуг энергетиканың айыыл чок хөгжүлдезин хандырар талазы-биле күженишкиннерни көвүдедир» деп резолюцияның төлевилелин сессияның чугаалажып көрүүшкүнүнге ССРЭ киирген. Чаа совет инициативаларының сорулгазы — ядролуг чепсектиң чаа хевирлериниң болгаш системаларының чогаадып кылырынга күчүлүг моондакты тургузары болуп турар. Ядролуг чепсектиң чаа хевирлериниң болгаш системаларын чогаадып бүдүрген тудум-на, кижи төрелгетенге оон айыылы улам улгадыр болгай. Ынчангаш ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин доп-дораан соксадып, хорууру, ядролуг энергияның тайбың хөгжүлдезин хандырары эргежок чугула деп, ССРЭ санап турар. Кижи төрелгетенниң салым-чолунга онза чугула бо чаагай сорулганы чедип ап болурунга Совет Эвилели бүрүн бүзүрелдиг.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгези ядролуг дайынны болдурбас херекке төөгүлүг ужур-дузалыг. Ынчангаш ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ССРЭ-ниң ол чаагай үлегерин эдерер ужурлуг деп, делегейниң тайбыңга ынак бүгү күштери санап турар.

ЛИВАНДАН ҮНЕРИН БОДАВАЙН ТУРАР

Өске улустарның иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап киржирин АКШ сөөлгү үеде улам күштелдирген. Америк империализминиң ижелекчи ындыг политиказында онзагай черни Чоокку Чөөн чүк мурнуку хевээр ээлеп турар. Чоокку Чөөн чүкке бодунуң ижелекчи, холгаарлакчы, империалистиг политиказын чорударынга АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери бодунуң чалчазын — Израильди ажыглап турар. Ынчангаш израиль ижелекчилер Ливандан үнүп чорууруп, аг-шериглерин ол чурттан үндүрүп алырын бодавайн турар.

Ливандан сөөлгү үеде улам дүвүренчиг медээлер кээп турар: палестин болгаш ливан улустарга удур дерзии үүлгедиглерин израиль ижелекчилер үргүлчүлеп, дескен тайбың палестиннерниң Айн лагеринче халдаашкыннарын база катап кылган, оон чурттакчыларын араатанзыг ёзу-биле дорамчылап эттээннер, а Ливанның айыыл чок чорук органнары болгаш ол чурттуң армиязының солдаттары Барыын Бейрутка ужээшкиннерни кылып, национал-патриоттуг күштерниң 200 ажыт талалакчыларын тудуп хоругдаан. Ливан армиязының болгаш айыыл чок чорук күштериниң ол хөделиишкиннерин деңшилгелиг араб чурттар болгаш ПХО-нуң күүскомунуң даргазы Я. Арафат шыңгыы буруу шапкан.

Национал болгаш шажын-чүдүлге талазы-биле ылгай көрүүшкүннерни база ойзээнешкек чорукту өскүдери Чоокку Чөөн чүкке чептиг, быжыг тайбыңны чедип алырынга моондактап, америк-израиль агрессияга дузалап турар. Сонуурганлыг бүгү талаларның, ылаңгыя Палестинаны хостаар организацияның киржилгези-биле делегей конференциязын чыылдыры — Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын чептүү-биле шиитпирлээриниң кара чаңгыс эки аргазы-дыр.

РЕЙНДЕ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Барыын Германияга, оон найысылалы Боннга улуг өскерилгелер болган. Социал-демократтарның болгаш хостуг демократтарның эвилелдежилгези тарап дүшкен. ГФР-ниң политиктиг, экономиктиг амыдыралынга иштики чөрүлдээлер шагда-ла эгелээн турган. Чуртта ажыл чоктарның саны ийи миллион кижи четкен, күрүнениң төлээр өрези көвүдээн.

Г. Шмидт баштаан коалистиг чазак дүшкен, оон орнунга ХДС/ХСС деп консервативтиг партияларның төлээлекчилеринден чаа чазак тургустунган. ХДС партияның төлээлекчизи Г. Коль ГФР-ниң федералдыг канцлери болган. Чазак баштыңы болган сөөлүнде ол мынча деп медеглээн: «Аденауэрниң, Эрхардтың, Кизингерниң салгакчызы кылдыр бодумну санап турар болгаш «центристиг» политиканы чорудар кижи мен».

Хостуг демократтарның удуртукчуларының бирээзи Г.-Д. Геншер даштыкы херектер министринге хевээр арткан. Моон мурнунда чарлыган керээлерге болгаш дуржулгаларга дүүштүр Совет Эвилели-биле харылзааларны ГФР тургузар апаар деп, ол медеглээн.

Рейнге болдунган ол өскерилгелер политиктиг салдарлыг болуру чугаажок. Ынчаарга Германияның Федеративтиг Республиказының чаа чазаа кандыг даштыкы политиканы чорударын келир үе көргүзе бээр.

(СЭТА).

БҮРҮН ДҮҮШКЕН

ХАНОЙ. (СЭТА). Совет Эвилелинге совет-вьетнам чугаалажыышкыннарының түңнелдериниң болгаш ВСР-ниң партия-чазак делегациязының аңаа чораанының дугайында чүүлдеринге вьетнам солуннар шуптузу «бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарның болгаш туруштарның бүрүнү-биле дүүшкек болганын», «чугаалажыышкыннарның дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш акы-дуңмалышкы ёзуузунуң найыралының байдалында эрткенин» онзалап демдеглеп турар. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тиньниң Кремльге шайлалга үезинде чугаалаан чүүлдеринче вьетнам солуннар кол кичээнгейни салбышаан турар.

Делегей айтырыгларын билип турары-даа, дүшкүүрлүг байдалды копкадыры дээш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, тайбыңны быжыглаары дээш демиселдиң оруктары-даа Совет Эвилелинде болгаш Вьетнамда бир дөмей боон турарын, ВКП ТК-ның органы «Нян зан» солун бижээн.

Л. И. Брежневтиң социализм хереэн камгалаарынга болгаш тайбың тургузукчу күш-ажылга-даа хынаттынган совет-вьетнам акы-дуңмалышкы чоруктуң алдарлыг чаңчылдарының дугайын чугаалааны «Куан дой нян зан» солун онзалап айыткан. «Совет кижилер Вьетнамның улуу-биле кажан-кезээде эп-сеткил каттыштырып келген болгаш моон-даа соңгаар каттыштырар» — дээн сөстерни ол солун ушта бижип, парлаан.

Күрүнениң 1 подшипник заводунуң Культура болгаш техника ордузунга вьетнам аалчыларны чылыы-биле уткуп-хүлээп алганын төп вьетнам солуннар бижээн. Москваның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, чаңчыл апарган совет-вьетнам найыралды моон-даа соңгаар улам быжыглаар, социализм тургузуушкуну дээш демиселге Вьетнамның улузунга шиитпирлиг-биле деткиир дээрзин Вьетнамның төлээлекчилерин чылыы-биле уткуп-хүлээп ап турганы база катап бадыткаан деп, ВСР-ниң солуннары бижип турар.

КОЛ УДУРЛАНЫКЧЫ — АКШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Дүшкүүрлүг байдалдың одагларын өжүрер талазы-биле бүгү-ле тайбың саналдарның кол удурланыкчызы америк администрация боор турар. Никарагуаның даштыкы херектер министри М. Д'Эското КНО-нуң штаб-квартиразынга парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, ол дугайын айыткан.

Каттышкан Штаттар-биле найыралдашкан агрессчи күрүне бүрүзү интервентчи үүлгедиишкиннерни кара туразында кылып болур. Оон-биле кады ындыг эрге-чагыргаларга аңаа удур КНО-нуң шиитпир хүлээп албазын магадылаашкын-биле АКШ аазап турар.

Вашингтон ындыг углаглыышкынны амыдыралга боттандырып чорудары-биле КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүлелиниң ажылын херек кырында буурадып, Израиль ышкаш ындыг ёзу-чурумнарга таарымчалыг болзун дээш, чаңгыс тала-биле ойталаашкын кылып, шиитпирни хүлээн алырын болдурбас эргезин ажыглап турар-дыр деп, министр оон ыңай айыткан.

АКШ Төп Америкада Никарагуаже халдап кирерин организастаарын оралдажып турарын М. Д. Эското уламчылап чугаалаан. Бистиң чуртувустуң тускайлаң хөгжүүр оруктуң шилип алгаш аңаа алдадаашкынны болгаш кыжаныышкынны кылырындан ойталааны дээш, бистерни амыратпайн турар-дыр. Вашингтонда мээң чуртумга удур агрессияны белеткээр дугайында шиитпирни шагда-ла үндүрген болгаш ам ында чүгле таарымчалыг үени манап турар.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНИҢ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Ында ПУР-нуң сейминиң сессиязы ажыттынган. Оон ажылында ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Г. Яблоньский олар киржип турар.

Сейм профессия эвилелдериниң болгаш тараачыннарның ниитилел-профессионал организацияларының дугайында хоойлу төлевилелдерин чугаалажып көөр база ол ышкаш улус чөвүлелдериниң болгаш девискээрлер аайының бот чагыргаларының, пенсия хандырылгазының дугайында хоойлу төлевилелдерин номчуп, таныжар ужурлуг.

Ол ышкаш чиижең-кончаазырак чоруктарга удур демисел дугайында хоойлуга өскерилделер киирер дугайында айтырыгны хүн чурумунда база киирген.

АКШ. Палестин дескеннерниң Барыын Бейрутта лагерьлеринге израиль шериглерниң араатанзыг дерзии үүлгедиглеринге удурланыышкынның чыскаалы Кливлендиге болган. Ливандан израиль шериглерин доп-дораан үндүрерин, Тель-Авивке АКШ-тың шериг болгаш экономиктиг дузаламчызын соксадырын чыскаалганнар негээн.

ЧУРУКТА: Кливлендиге болган чыскаалдың киржикчилериниң бирээзи. Оон туткан плакадында мынчаар бижээн болган: «Американнардан хавырып алган хөй миллион доллар үндүрүглерниң 7 миллионун Ливанга Израильдиң араатанзыг, ханныг үүлгедиглерин акшаландырарынга хүн бүрүде чарыгдаттынып турар».

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРА БОЛУУШКУННАРЫ

БЕРЛИН. Аныяк күүседикчилерниң чаңчыл апарган музыка фестивалы Лейпцигте «Гевандхауз» симфония оркестриниң байырлыг концерти-биле ажыттынган. Ында 12 чурттан, оларның аразында Совет Эвилелинден барган ансамбльдер болгаш солистер киржип турар. Фестивальдың программазында Бахтың, Бетховенниң, Моцарттың, Гайдның, Вагнерниң чогаалдары кирип турар.

Фестиваль үезинде амгы үениң музыказының хөгжүлдезиниң дугайында чурттар аразының симпозиуму болур.

* * *

СОФИЯ. Социалистиг чурттарның киножурналдарының кол редакторларының Варнага доозулган чөвүлел хуралының темазы — «Тайбың дээш демисел болгаш кино уран чүүлү» болган. Оон киржикчилери документалдыг кинонуң хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларын чугаалажып көрген, тайбынны камгалаары болгаш айыыл чок чорук дээш улустарның демиселиниң херээнге оон дээштиин күштелдирерин айытканнар. Делегейниң улам нарыыдаан байдалдарының үезинде социализм чурттарының кинематографчыларының ажылын холбаштырарының, улам ханыладырының чугулазын аңаа демдеглээн.

* * *

ДЕЛИ. Москваның К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг музыканың үлегерлиг театрының балет бөлүү бодунуң көргүзүглерин Индияның эң улуг хоорайы — Калькуттага П. И. Чайковскийниң «Куулут хөл» деп баледи-биле эгелээн. «Индияның культура найысылалы» деп бо-ла адай берген турар Барыын Бенгалия штадының ол административтиг төвүнүң чурттакчылары совет балет артистериниң ойнаарын дыка сонуурган турарлар.

Совет артистерниң көргүзүглери дыка улуг чедиишкинниг эгелээн. Көрүкчүлер совет артистерге бут кырынга туруп алгаш, байыр чедирип турганнар. Бүгү артистерге шуптузунга дириг чечектерни боодал-боодалы-биле тутсуп турган.

Ол бөлүк «Куулут хөлден» аңгыда «Гаянэ» балеттен «штраусчу» сюитаны, а ол ышкаш эрте-бурунгу Индияның улуг шүлүкчүзү болгаш драматургу Калидасаның классиктиг шиизинге үндезилең тургускан «Шакунтала» балетти база көргүзер. Балеттиң музыказын Джавахарлал Неру аттыг шаңналды алган совет композитор Сергей Баласанян чогааткан.

Москваның музыка театрының балет артистери Калькуттаның соонда Чандигахка болгаш Индияның найысылалы — Делиге ойнаар.

* * *

ДЮССЕЛЬДОРФ. «Совет Эвилелиниң ус-шевер уран чүүлү» деп Соңгу Рейн-Вестфалия чериниң эң улуг хоорайында ажыттынган делгелгени ынчаар адаан. Ында шаажаңдан, шилден, өң-баазын чүүлдерден, алгы-кештен сиилбип кылганы чүүлдерни калбаа-биле делгеп салган.

Ол болза, совет садыг-үлетпүр делгелгезиниң бир кол кезээ боор турар.

* * *

КАБУЛ. Афганистанның Герат можузунуң административтиг төвүнде ажыттынган фото-чурук делгелгезин «ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга турaскааткан» деп ат-биле ажыткан.

Ол делгелгеде кирген фото-чуруктар совет улустуң ажыл-ижиниң дугайын, оларның коммунистиг тургузуушкунга чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турар. Ол делгелгени афган улус дыка сонуургал-биле көрүп турар.

* * *

ЛИМА. Перунуң көрүкчүлери совет артистерге оларның кайгамчыктыг солун көргүзүглери дээш чүректериниң ханызындан өөрүп четтирип турар. Москваның циргиниң ында эгелээн оюн көргүзүглериниң дугайын чугаалааш, перу найысылалдың чагырыкчызы Данило Мехиа Флорес ынчаар үнелээн.

Культураның болгаш спорттуң «Амаута» дээр ордузун шуут доллур чыылган көрүкчүлер программаның көргүзүг бүрүзүн үргүлчүлелдиг адыш часкап, байыр чедирип көрүп турганнар.

Москва циргиниң артистериниң Латин Америкага көргүзүглери бо чылдың июль айда Аргентинага эгелээн болгаш оларны чер-ле болганынга долган залдар-биле уткуп-хүлээп ап, дыңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары боор турар. Совет цирк уран чүүл мастерлериниң ойнааның Уругвайга эң-не чылыы-биле уткаан болгаш улуг сонуургал-биле көрген.

(СЭТА).

ХАРЫЛЗАЖЫЛГАНЫҢ ЧЕПСЭЭ

ССРЭ-ниң улустарының харылзажылгазының болгаш кады ажылдажылгазының чепсээ орус дыл болуп турар. Орус дылды өөрениринче бистиң чуртувуста сонуургал кончуг улуг. Ооң дугайын дараазында фактылар херечилеп турар. 1979 чылдың чизезин ёзугаар орус дылды бисте 153,5 млн. кижи төрээн дылы кылдыр санап турар, ооң иштинде 137,2 млн. кижи орус нациялыг, а 16,3 млн. кижи өске нацияларның төлээлери. Бистиң чуртувустан 214,8 млн. кижи азы 80 хуузу орус дылда хостуг чугаалажып турар.

ССРЭ-ниң политиктиг ат-алдарының өзүлдезиниң, эртем-техниктиг депшилгениң болгаш Совет Эвилелиниң социал-экономика хөгжүлдезиниң ачызында орус дыл улустар аразында харылзажылганың болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың кол дылдарының бирээзи апарган. Бодунуң бай-байлааның болгаш нептереңгейиниң ачызында орус дыл КНО-нуң болгаш өске-даа делегей ассоциацияларының албанның дөрт дылдарының бирээзи болуп турар. Азия чурттарынга орус дылды болгаш литератураны башкылаарының чугула айтырыгларынга тураскааткан Улан-Баторга болган регионалдыг конференцияны бо чайын организастап эрттиргени ооң дугайын херечилеп турар. Конференцияны Моол-совет найырал ниитилели, МАР-ның Улус өөредилге министерствозу, Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институду, Улан-Баторда Совет эртем болгаш культура бажыңы дээш өске-даа организациялар эрттирген. Ук конференцияга МАРН ТК-ның ажылдакчылары, Улан-Баторнуң школа болгаш ортумак, дээди өөредилге черлериниң орус дыл башкылары, аймак школаларының башкылары, методистер, эртем ажылдакчылары, журналистер шупту 500 ажыг кижи киришкен. МАР, Совет Эвилели, Афганистан Демократтыг Республика, Вьетнам, Лаос, Индияның делегаттары аңаа келген.

Совет делегация эң-не хөй кижилиг, хөй национал составтыг болган. Ооң составынга национал школаларга база даштыкы улуска орус дыл башкылаарының методиказын өөренип турар эртемденнер хөй кирген.

Совет делегацияның сорулгазы лекциялар, илеткелдер номчуурундан аңгыда, моол башкыларга, методистерге эртем-методиктиг дуза көргүзери.

Конференцияның эртем программазын ёзугаар пленарлыг ийи хурал болган, орус дылды школага, ортумак өөредилгеге черлеринге болгаш профтехучилищелерге, ол ышкаш дээди өөредилге черлеринге өөредириниң чугула айтырыгларынга хамаарышкан үш секция ажылдап турган, ниитизи-биле 80 хире илеткел, дыңнадыгларны чугаалажып көрген.

Чогаалчы, билдингир хөй-ниити ажылдакчызы, Моолдуң Улустуң Улуг Хуралының Президиум кежигүнү, оргкомитеттиң даргазы Сономын Удвал пленарлыг хуралды ажыткан.

Пленарлыг хуралга элээн каш солун илеткелдерни дыңнаан. «Русский язык в национальной школе» деп журналдың кол редактору, профессор, педагогика эртемнериниң доктору И. В. Баранников, Кабулдуң башкылар билии бедилдер төп институдунуң директору Садриддин Ашрафи, Ханойнуң даштыкы дылдарның пединститудунуң проректору, филология эртемнериниң доктору Донг Сан, Дели университединиң славян дылдар секторунуң эргелекчизи, филология эртемнериниң доктору, профессор Мукерджи, Вьентьяның пединститудунуң деканы, магистр Вапасафо Кхалеп-хей олар илеткелдер кылган.

МАР-ның улус өөредилге министриниң оралакчызы Даваасурэн анализтиг улуг илеткел кылган. Моолда орус дылды бежен чыл өөренип турар. Моолдуң культура амыдыралынга орус дылдың ужур-дузазы улуг. Бүгү-ле өөредилге черлеринде орус дылды тодаргай система ёзугаар кол албан эртем кылдыр өөредип турар. Ниити билиг школаларынга орус дылды 4-кү класстан эгелеп, неделяда 4—5 шактыг өөредир. Сес, он класстарга күрүне экзамени дужаар. Ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге орус дылды 1, 2, 3 курстарга өөредип турар, профтехөөредилге черлеринде база албан эртем кылдыр өөредип турар. Аңгы-аңгы албан черлеринде, кедээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринде кежээки курстарда, бөлгүмнерде орус дылды өөредип турар. Чамдык тускай школаларда бүгү эртемнерни 1-ги класстан эгелеп орус дылда өөредип турар. Ындыг школаларга өөреникчилерни уруглар садтарынга белеткээр.

Орус дыл башкыларын белеткээр кол төп Моолдуң күрүне университединиң орус дыл институду болуп турар. Беш чыл санында-ла орус дыл башкыларының аттестациязын эрттирип турар. Чугаа сайзырадырының тускай курстары база бар. Совет Эвилелиниң университеттеринге болгаш институттарынга хөй-хөй башкылар стажировкалап турарлар.

Орус дылды башкылаарының материалдыг баазазын быжыглаарынга хөй акша-хөреңгини үндүрүп турар. Амгы үеде школаларның 80 хуузу лингафон кабинеттерлиг. Школалар орус дыл кабинеттерлиг.

Орус дыл башкылаашкынының талазы-биле конференцияга болган санал-онал солчулгазы ужур-дузалыг болганын түңнеп демдеглээн. Даштыкы делегацияны МАРН ТК-ның секретары Адыя хүлээп алган. Улуг Ленинниң дылы — орус дылдың ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезинге ужур-дузазын ол онзалап демдеглээн. Улан-Баторга эрттирген конференцияның улуг ужур-дузазы база демдеглеттинген. Моолдуң Сухэ-Батор аттыг күрүне университединиң ректору, академик Содном, орус дыл институдунуң ректору профессор Галсан-биле ужуражылгалар солун болган.

Тускай школага, ол ышкаш маадыр-хоорай Москва аттыг № 33 школага ажык кичээлдерге делегация олурушкан. Дуржулга солчулгазы болган.

Конференция соонда даштыкы делегация Улан-Батор хоорайга экскурсиялаан. Опера болгаш балет театрынга моол артистерниң киржилгези-биле «Куулар хөлү» деп балетти сонуургап көрдүвүс.

Тыва школаларга орус дылды башкылаарының методиказын ажылдап кылып турар башкы кижи болганымда бо конференцияның ажылынга киришкеним солун болгаш ажыктыг болган. Совет делегацияның составынга МАР-ның эң чоок кожазы бодумнуң республикамны төлээлеп чоруур аас-кежиктиг болдум. Акы-дуңма совет улустарның өг-бүлезиниң составынга бистиң республиканың кыска хуусаада шапкын хөгжүлдезиниң дугайын моол өңнүктеримге таныштырып чордум. Ылаңгыя тыва өөреникчилерниң болгаш студентилерниң орус дылды өөреринге улуг чедиишкиннерлиг болуп турары демдеглеттинген.

Ф. БАРТАН,
Кызылдың педагогика институдунуң башкызы, педагогика эртемнериниң кандидады.

Он бирги беш чылдың социал программазы калбак. Ол хереглелди, чуртталга тудуун, культураны, ажылдаарының болгаш дыштаныгланың байдалдарын, чоннуң медицина-эмчи хандырылгазын катай-хаара көрүп турар.

Алтай крайда мурнакчы дээн «Аныяктар» деп куш фабриказында колдуунда херээженнер ажылдап турар. Ооң ужурундан чуртталга болгаш культура-амыдырал хереглелдеринге акша түскайлаарда ону барымдаалап көрген. «Тоол» дээр уруглар садын тудуп тургузарынга 350 муң рубль ажыг акшаны чарыгдаан.

Уругларның күш-культура кижизидилгезинче, организмин дадыктырарынче улуг кичээнгей салып турар. Первомайскоениң кедээ эмнелгезиниң эмчилери бичии чаштарның кадыкшылын хайгаарап, баш удур эмчи шинчилгелерин кылып турар.

ЧУРУКТА: эмчи А. М. Милосердов бичии чаштар Мария Ломакова, Коля Тишков болгаш Саша Мизилева олар-биле кады.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИРИГ «ХӨЛЕГЕЛЕР»

Орай кежээ имиртинде, азы эртен даң бажында садыг-найма чанынга бо-ла ээренежип элең-тендиң кылаштажып, бирде бөлдүнчүп, бирде тарай кылаштажып, эриннери ханзырадыр хорлай бергилээн, сириңейнип, бир-ле чүве дугайын чулчуруп, дилегзинип чоруур ийи-чаңгыс кижилерни ам бо-ла көрүп болур апарган. Ол болза, арагага амытынын садып, дириг «хөлегелер» апарган кижилер-дир. Оларның ажылдаар ажылы-даа, баар чери-даа чок. Оларның бодаар чүвези чүгле арага апарган. Өл-чаъска өдүп соокка доңуп-дожап, кагып-даа турза, оларга чүгле ажыг суксун херек. Садыг шагы четпээнде, ону тып-даа аптар арга турар-ла. Кандыг-бир «экизи көрген» ёзулуг водканы улуг өртекке сада-даа кааптар-ла, арга чадаарда бражка, одеколон безин тыпты бергилээр. Багай кылган бражка харамдыгып ижипкеш, амы-тынын оскунгуже, хораннаны-даа бергилээр-ле.

Ындыг кижилерни көөрге, коргунчуг-даа, кээргенчиг-даа. Оларның чүгле шимчеп чоруур дириг сеги арткылаан болгулаар.

Ындыг кижи-биле эмчиниң беседазы мындыг болгулаары хаая эвес.

— Кадыыңар кандыг чору?

— Кадык кижи-дир мен. Бичии ижиптерге-ле бээр сөөрткен херээ чүү боор...

— Хевиңер уштунуп көрүңерем.

Ооң хол-буду, бүгү мага-боду сирилээр, шаг-шинээ чок, өөктерин чежип, хевин боду уштур дээш туруп келгеш, бажы дескингеш, барып ужар чазар. Ооң ажылдаар шинээ кайда дээр силер. Үрде чунуп, чүлүттүнмээн, бажының дүгү авырартыр чудап, ээгилери хөгжейтир сөөгейгилей бергилээн, диштери дүжүп калгылаан, бажының дүгү көгерертир кургай бергилээн, думчуу мычыгыр кызыл...

— Харыңар кажыл, кырган-ачай?

— «Кырган-ачай» деп түңерил, харым чаа-ла дөртен ийи.

— Хорадаваңар даан. Арага ижер кижиниң шырайы кырганзыг көстүр болгай. Чүрек, өкпе, баар, бүүрек, ижин-хырын аарыглары-биле ол эң-не аарычал. Оларның баш мээзинче хан дүрген чүгүрер, хол, буду чартыктаар, сирилеп-кавылаар. Канчаар аарып турар силер, чугаалап көрүңерем.

— Билбестеди арагалааным соонда чүрээм сокпастааш, ийи-үш катап далымзырадым. Эрткен чылын эмчиге чыттым...

— Кадыыңарны шинчип көрээли. Чүрээңерниң согары оожум-дур, хаыңар базыышкыны чавыс-тыр, өкпеңер хежүңейнип тур, баарыңар аажок улгадып кээп-тир... Караңар шийип алгаш, өрээл иштинге ыңай-бээр кылаштап көрүңерем.

— Хоржок мен. Караам көрүп алгаш безин, теңдирип кылаштап чоруур кижи-дир мен. Бажым дескинер.

— Дүүн хөй арага иштиңер бе?

— Дүүн арага ишпээн мен. 5—6 хонук мурнунда чаңгыс шил «портвейн» ишкен-не мен.

— Үрде арага ишпээн-дир силер, ынчалза-даа кадыыңар дыка-ла кошкаан-дыр эвеспе. Бижик билир силер бе?

— Дээди эртемниг кижи мен.

— Кайда ажылдап турар силер?

— Садыгда чүдүрүкчүлеп тур мен.

— Чүдүрүкчү кижиге дээди эртем негеттинер чүве бе, кай?

— Билбес мен. Институтка өөренип турган-ла, ижип эгелээн кижи мен. Ону дооскаш, тускай эртемим аайы-биле кезек үеде ажылдадым. Оон мырыңай улаштыр-улаштыр ижер апаргаш, ажылдан үнер-кирер апарган мен. Хулиган херек дээш шииттирип чордум. Хосталып чедип келгеш, чүгле садыгга чүдүрүкчүлеп ажылдап кирер аргалыг болдум. Тускай эртемим аайы-биле каяа-даа ажылга хүлээп албады.

— А тускай эртемиңер аайы-биле ажылдап шыдаар силер бе, ынчаш?

— Ынчанмайн канчаар. Дээди эртемниг ышкажыл мен.

— Евгений Онегин деп кымыл?

— Чогаалчы кижи.

— Чүнүң дугайын ол бижээнил?

— Дайын дугайын боор ийин оң.

— «Дайын болгаш тайбың» деп романны ол бижээн бе?

— Ол боор ийин оң.

— Ол Пушкин дугайында база бижээн бе?

— База бижээн боор.

— Силерниң кадайыңар болгаш уругларыңар кайдал?

— Оларны кым билир боор, кады чурттавайн турар мен.

— Кадайыңар багай кижи чораан бе?

— Кадайларда эки чүү боорлаан. Чааскаан чорууру эки. Кым-даа шаптык катпас. Бо чүү апарды — байысаалга бе? Ам харыылавас-даа мен...

— Чок. Оожургаңар. Идиктериңер кедиң алгаш, чоруй барып болур силер.

Эки чүве кылган дээш эргеленир дижир. Чамдык кижилер кадыын ынчаар үрегдеп чорууурлар. Чүгле боттарынга хора чедирип чоруур эвес, харын ажылдаан шалыңын төгере ижип, өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдеринге, эш-өөрүнге хора чедирип, хулиган херек үүлгедип, күрүнеге хора чедирип чорууурлар. Ындыг кижилер кижи болуп чурттаар бе, азы өлүр бе?—деп шүгдүнүп көрзе эки.

Арагачылар боттарын боттары чоорту өлүрүп чоруур дижири шын. Арагачы кижи арагачы өөрүнүң аразынга чугаакыр, өөрзүрек кижи боп чоруур-ла харын, ынчалза-даа ол билбестедир ээнрий бээрге, ону база куп-куруг кылдыр кактааш чорудар-лар. Кадайы ону уткуп алгаш, чылыг, чымчак орун-дөжекке чыттырып, ооң чалчыттынарын дыңнап, орта уйгу удувайн чыда хонгаш, эртен оттуп кээп, арагачыны тоттур ашкарып-чемгерип каар. Буянныг херээжен уйгузун хандыр удувайн, бажы аарып, ажылдап хүвээш, ашаам бо кежээ кандыг-ла келир ирги деп сагыш човап тура хүнзээр. А ол өг-бүле ажы-төлдүг болза, чүү боор болгай эртик?

Мында арагалаашкынның эң-не кыдыкы чадазын бижээни шын. Ынчалза-даа ол оол азы кыс чаңгыс дашка арага ижиптерге ында багай чүү боор, хөглеп чораайлар-ла дээр, баштай бодаарга, ылап-ла кем чок ышкаш бодалдан эгелээр. Ынчалза-даа ооң уланчызы кижини угаан-бодал болгаш күш-дамыр талазы-биле чоорту хилинчектеп, элеңке өлүреринге чедирер арага аарыы дээрзин кезээде бодаары чугула.

Ю. САВЕЛЬЕВ,
медицина эртемнериниң кандидады.

ХОСТУГ МИНУТАДА

Күш-культура кылып турар силер бе? Эртенги сула шимчээшкиннерни кылыр-дыр силер бе? Чамдык бажың ээлери бо айтырыгларга чай чогунга чылдагааннап каар.

Аңаа ээзэш үе чарыгдаттынар. Хостуг минуталарда, ажыл аразында, кылаштап чорааш, бодунуң кадыынга ажыктыг гимнастикаларны кылып боор. Ол бүгү кижи бүрүзүнүң кадык, чараш болурунга база онза салдарлыг.

Эртен орундан тургаш, өрээлдерге бут баштап кылаштаңар, ол үеде оорганарны дорт тудуп кылаштаарын кызыдыңар. Ынчан буттуң шыңганнарын күштелдирип, ооң соонда сулараадыңар.

Оорганарны хөңү тудуп, дискектериңерни сыга кылаштаарын утпаңар. Орун-дөжек эдип, мебель доозуну аштап, шала чуп, кандыг-бир эт-херексел кедүрүп турган, бо бүгү дүрүмнү сагыырын чаңчыгып алыңар. Ол үеде дискек чүстеринге доктаамал күжениишкинни бээр херек! Олурбушаан. дискектерни шимчедип, буттарның салааларынга даянырын кызыдыңар.

Холдарга база-ла күш херек! Шаладан бедик шкафтың доозунун аштап турагаш азы ваннада плитка арыглааш, холдарыңарның шыңганнарынга күштүг түрүй ажылдаңар. Ол үеде оң, солагай холдарыңар-биле ажылдаарын сагыңар. Бир эвес бир черден өске черже чүве салыр апарзыңарза, сөөртпейн, ыяап-ла кедүрүңер. Холдарның шыңганнарынга күштүг кирип, а буттарыңарны дорт тудуңар.

Бир эвес ийи-үш каът бажыңнарже үнер апарзыңарза, лифт ажыглаваңар. Бадар, өскээрде чүгле кылаштаңар! Чадалап үнүп, бадып тура, перилададан туттунмайн, ханы тынмышаан, кылаштаңар.

Автобусче азы трамвайже кирип ора, кожа эжиңерден, чоок-кавыда сандайлардан туттунмаңар. Бодуңарның деңзиңерни шын тударын утпаңар.

Бодуңарның дурт-сынын аарны хайгаараңар. Дурт-сын дорт, чараш боорга, херээженнер аныяксыг көстүр болгаш, бодунга сергек ышкаш сагындырар. Автобуста, метрода пассажирлерни хайгаараңардаан, ажыл соонда олар бүшкүк, бажын согайтыпкан, турупканында сандайның ооргаларынга чөленгилеп алган олургулаар. Ындыг турупкан байдалыңарны улуска билдиртпеңер, улам дорт туруп, эгиннериңер эдип, бажыңарны өрү кедүрүңер. Бир эвес кым-бир кижи олудун чайлап берзе, оорга сөөгүнге даянмышаан, дорт орарын кызыдыңар. Даштыгаа кылаштап чорааш, дурт-сыныңарны дорт тудуңар. Чада үнүп чыткаш, садка азы бажыңга ажылдап турагаш, ол бүгүнү сагыңар. Башты өрү кедүрүп, ооргады дорт, эгиннериңерни эде кылаштаңар!

Доктаамал чадаг кылаштаарын кызыдыңар, ол үеде омак-сергек болуңар, халаңгый байдалга чорбаңар. Үргүлчү думчууңар-биле ханы тынмышаан, кылаштаңар. Кым-бир кижи көрбээн кадында, бут баштап, ээжектеп чоруңар. Буттарны эде турагаш, салаалар кырынга өрү кедүрлүңер, кажан бутка чылыг келги чедир ол бүгүнү уламчылаңар.

Автобус доктаар черге тургаш, чүве бижиир стол артынга, телевизор чанынга олургаш, иштиңерни бүгү күш-биле киир тыртыңар, ол бүгүнү оорга сөөгүнге дээп турар ышкаш кылдыр уламчылаңар. Ооң-биле чергелештир чаяның, дөңмектиң шыңганнарынче күштүг түрүңер. Оон чоорту кошкадыңар. Бир эвес шилгедек болуксазынарза, бо мергежилгелерни хүнде 3—4 катап доктаамал кылыңар.

«ЛАДА» деп болгар журналдың материалдарындан.

ОКТЯБРЬ 12-ДЕН 14-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Торгу бижир». Мультфильм. 9.20—«Мен ырыны чогаадып тур мен». Телефильм. 10.35 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 11.35 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Улуг тудугнуң чалыылары». Документалдыг фильм. 15.05— ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. Чиик үлетпүр бүдүрүлгелеринге кадрлар белеткелиниң дугайында. 15.30— «Пиренейниң ындында— Испания». Документалдыг телефильм. 16.30 — Эртем амыдыралы. 17.00 — «Фиеста». Испанияга болган улусчу чогаадылганың фестивалының дугайында. 17.30 — Партияның планнары — улустуң планнары. Белоруссияның болгаш Латвияның чиик үлетпүр ажылдакчыларының чарыжының дугайында. 1-ги дамчыдылга. 18.00—Футбол дугайында допчулал.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Тыва дылга телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Кыргыс ССР. Киргизияның КП ТК-ның бирги секретары Т. У. Усубалиевтиң чугаазы. «Кыргыс даң хаяалары», «Найыралдың энергиязы» деп документалдыг телефильмнерниң баштайгы көргүзүглери; Урап чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.05 — «Чүү? Каяа? Кажан?». Телевикторина. Ооң соонда— «Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИИЙГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35— Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Египетке. 13.05 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чорууурларның клазы. 13.35—ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чырык орук». 14.25 —Шүлүглел. С. Нерис. 14.55—Шиилде музыка. 15.45— Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Спорт». Дамчыдылга. 18.55 — Киножурнал. 19.05 —«Чечек». «Ак-Туруг» совхозтуң херээженнер чөвүлелиниң ажылының дугайында тыва дылга дамчыдылга. 19.35— Мультфильм. 19.40 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя угбайның чугаазы...». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.05— «Мээң чуртталгам». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 1-ги серия. 22.40—С. Воропнов (гитарага) ойнаар. 23.00 — 01.00 — Аныяктар командаларының аразынга футболга Европага чемпионаттың шиилилге маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ужуражыр. Төп «Динамо» стадиондан дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Эртежи дуруулалар». Урап-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 11.25 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.25 — «Өңнүктер экраны». Социалистиг чурттарның телевидениезиниң документалдыг фильмнери: «Словакия — мээң төрээн черим» (ЧССР), «Мөңгүн-Хөл» (БУР). 15.25 — Концерт. 15.35 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Черге шынчы чорук». ССРЭ-ниң ЭА-зының Төөгү институдунуң директору, төөгү эртемнериниң доктору С. С. Хромовтуң киирилде сөзү. 16.30 — «Шыдыраа школазы». 17.00 — «Горнистер, харылаңар!». 17.45 —Бүгүдениң стадиону. 18.15 — «Хөглүг ноталажыгаштар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Тыва дылга телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Совет ырлар концерти. 19.30 — «Балыглатканнар». Урап-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — Чогаалчы болгаш амгы үе. Ю. Бондарев. Ооң соонда—«Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИИЙГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35— География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң казар байлактары. 13.05— «Ада-иелер, силерге». 13.35— М. Ю. Лермонтов. «Калашников садыгжы дугайында ыры». 7-ги класс. 15.00 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. Молдавияның кедээ ажыл-агыйынга кадрлар белеткеп турарының дугайында. 14.30 — Монументалдыг пропаганданың ленинчи планы. 1-ги дамчыдылга. 14.55—А. М. Горький. «Хуучузуурактар». 15.45 — Телемедээлер 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Улус чогаадылгазы». Тыва дылга дамчыдылга. 19.00 — «База катап дилээшкин». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа 19.40 — «Бистиң эң херек хлевивис». Телефильм. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазыныг карандаш». 21.15 — «82-ниң ырызы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң чуртталгам». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 2-ги серия. 22.40 — 00.20 — Мячилиг хоккейге чурттар аразынга эш хуунуң ужуражылгазы. ССРЭ биле Швецияның шилиндек командалары ужуражыр. «Олимпийжи» спорт комплекизинден дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50—«Горнистер, харылаңар!». 9.35 — «Балыглатканнар». Урап-чечен фильм. 11.05 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.35— Телемедээлер. 11.40 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң херээ». Документалдыг телефильмнер: «Чедиишкинниң аргалары», «Хоорай кижизи кедээже чорупкан», «Жанатай Азаматовтуң буянныг-чаагай сентябрьлары». 15.35 — Е. Сорокина-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Бахчиев ойнаарлар. 15.55 — Орус чугаа. 16.25 — «Революцияның өңнүктери болгаш дайзыннары». Документалдыг телефильм. 17.15— Хөглүг чарыштар. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Камналгалыг экономика».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. Тыва дыл кырынга.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.30 — Футболга Европа чемпионадының шиилилге маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ужуражыр. В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.20— «А. А. Неждановааның бажыңында». Музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова дамчыдылганы чорудар. Ооң соонда— «Бөгүн делегейде». Информастыг үндүрүлге.

ИИЙГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35— И. С. Тургенев. «Адалар болгаш уруглары». 9-ку класс. 13.05 — П. И. Чайковский. «Чыл үелери». 13.35 —«Кызыгаарда шериг албанында мен». Субтитрлиг урап-чечен фильм. 15.00 — Эстетиктиг кижизидилге. Урап чүүл болгаш ниитилел. 2-ги дамчыдылга. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Чогаалчы болгаш үе». Тыва дылга дамчыдылга. 18.55 — «Күш-ажылды алдаржыт, чедиишкин». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 —Киножурнал. 19.30— «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Тыва дылга дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазынныг карандаш». 20.15 — Чүнү номчуурул. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң чуртталгам». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 3-кү серия. 22.40— Үрер хөгжүм ойнаар. Телекөрүлде конкурс. 23.00 — 01.00 —Футболга ССРЭ чемпионады. 1-ги лига. «Локомотив»—«Нистру». Төп «Локомотив» стадиондан дамчыдар.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр агаар болур. Чамдык черлерге өл хар чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр, дүне хаттың дүргени 15—20 метр чедир күштелир. Дүне агаар 3 градус чылыгдан —2 градус соор. Чамдык районнарга дүне —10 градус чедир соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Идегел болгаш чөленгииш» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Читкен алдын» 10.30, 15.00, «Руслан биле Людмила» 12.10, «Төрээн иези» 16.40, 18.35, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кондорнуң душкени» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аныяк кыс болгаш Гранд» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Орионнуң дузаа» 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАРЛААЛ

Октябрь 12-де Урап чүүл училищезиниң улуг залынга Москонцерттиң ыраажызы Иосиф ПУРИЦТИҢ (баян) концерти болурун Тываның күрфилармониязы чарлап тур.

Концерттиң программазында: Гайдның, Бахтың, Моцарттың, Прокофьевтиң, Щедринниң ыры чогаалдары.

Концерт 13.30 шакта эгелээр.

АЖЫЛЧЫННАР ЧЫЫРЫН ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва кедээ тудуг» трестерниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап турар.

Ажылчыннарны тускай идик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хандырар.

Ажылдавышаан ажылчын профессия чедип алырын база хандырар.

Организастыг чыылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль түңнүг эгиппес акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткен паспортту, шериг билетин көргүзер.

Айтырыглар тургузар черлерниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажың;

Районнарга: күүскомнарда чоннуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле төлээлекчилер болгаш хөй-ниити пунктулары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45,, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Чагыг № 2004.
Солун неделяда 6 катап үнер.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).
ТС—01277